

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_192701

UNIVERSAL
LIBRARY

OUP—881—5-8-74—15,000

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

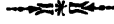
Call No. **M 83.1** Accession No. **M 192**

Author **439P**

Title **391 एत ए. व. .**
वर्गी.

This book should be returned on or before the date last marked

परिचय

श्री. जयकृष्णपंत हे कवि या नात्याने सर्वांच्या चांगले परिचयाचे आहेत. यापूर्वी त्यांचे 'श्रीलोकमान्यचरितामृत' हे दीर्घकाव्य प्रसिद्ध होऊन, ते लोकादरास पात्र झाले असल्यामुळे, त्यांच्या कवित्वशक्तीची ओळख नव्याने करून देण्याची अवश्यकता नाहा. परंतु हे दीर्घ काव्य म्हणजे एका थोर पुरुषाचे चरित्र असून, त्याचा विषय शेवटपर्यंत एकच एक आहे. प्रस्तुत 'पोपटपंचीत' त्यांची विविधविषयांवरील भावगीते एकत्रित केलेला आहेत. दीर्घकाव्य आणि भावगीत यांत अंतर्बाह्य फरक असल्यामुळे, प्रस्तुत संग्रहाचा निराळा अल्प परिचय करून देणे जरूरीचें आहे.

खरी कविता भावनेतून उमळते व नंतरहि ती बव्हंशां भावनेवरच आधारलेली असते. खऱ्या कवींचे अंतःकरण त्यांच्या काव्यांतून, विशेषतः भावगीतांतून उत्तम प्रतीत होते; कारण भावगीत लिहितांना कवीची नृत्ति अंतर्मुख झालेली असते व त्यामुळे त्यांच्या आत्मीयतेची खरी खरी काव्यात्म चित्रे त्यांच्या भावगीतांतच अधिक स्पष्टपणे उमटलेली असतात. शिवाय इतर आनुषंगिक गुणांबरोबर भावगीतांत साठविलेले मानव्य, त्यांच्या लघुतेमुळे अधिक तीव्रतेने पटते असल्या निकषांवर कवितासुवर्ण घासून पाहिले असता त्यांची खरी पारख होते. श्री. उपाध्ये यांची भावगीत या दृष्टीने बरीच सरस ठरतील असे पाटते.

श्री. उपाध्ये यांच्या भावगीतांचे स्थूलमानाने चार भाग करिता येतील. पहिला धार्मिक अर्थात तात्विक, दुसरा प्रेमविष-

यक, तिसरा राष्ट्रीय व च.था विनोदा. यापेकी दुसरा जो प्रे
विषयक भाग आहे, त्यांत खुद्द कवींनी 'प्रेम' हा शब्द व्याप
अर्थाने वापरल्यामुळे, मीहि त्यांत पतिपत्नीप्रेम-वात्सल्या
निरनिराळ्या भावनांच्या गीतांचा समावेश केला आहे. ३
उपाध्ये यांची काव्यवृत्ति धर्मप्रवण असून तिचा लय परमेश्वर
कडे लागलेला आहे. त्यांच्या गीतांमधून हा सूर प्रामुख्य
निघतो आणि त्यामुळे त्यांच्या आरंभीच्या 'प्रणाम' या गीत
भावनोत्कटता व सहजता दृष्टीस पडते. परमेश्वराची व्या
केवढी मोठी आहे याची मानवी मनास कल्पना करवणार ना
परंतु कवि आपल्या श्रद्धामय अंतःकरणाने तिचे विस्तृत स्वर
कसे रंगवतो, हे आपणांस 'ईशव्याप्ति' या कवितेत दिस
येईल. कवीची वृत्ति जशी धर्मप्रवण आहे तशीच ती हिंदूसंस्
रांचीहि पण अभिमानी आहे. आधुनिक कवितेला पाश्चात्य संस्
तीपासून स्फूर्ति मिळालेली आहे असे आपण अनेक ठिका
पाहतो. परंतु श्री. उपाध्ये यांची कविता जुन्या वाङ्मयाच
अध्ययनाने व उदात्त हिंदु धार्मिक संस्काराने स्फुरलेली आं
आणि हेच त्यांच्या कवितेचे वैशिष्ट्य आहे. याच कारणामु
त्याची राष्ट्रीय कविता किंवा प्रेमविषयक कविताहि स्वाभिमान
शुद्धता यांनी युक्त आहे. इतकेच नव्हे तर 'श्रीरामराज्य
भिषेक' व 'गीतराघव' या प्रकरणांवरून त्यांच्या कविते
अभियुक्त स्वरूपहि प्रतीत होते. त्यांच्या प्रेमविषयक कवितांमध्
आपणाला शुद्ध भक्तीचे सरळ व नैसर्गिक स्वरूप पहावयास मिळ
'प्रेमगीत म्हणजे पतिपत्नींच्या सात्विक भावनांचे गीत'
कल्पना देखील थोडी संकुचितच आहे असे म्हटले पाहिजे. कार
मानवी हृदय जेव्हां प्रेमाच्या परमनिर्मळ पायरीवर अधिष्ठि

भक्ताच्या भावनेइतकीच वरच्या दर्जाची असू शकते, आम्हणूनच ज्यावेळी आपण एकादे उदात्त प्रेमगीत वाचतो, त्यावेळी त्यांतील भावना आपण आपल्या अंतःकरणांतील अभिप्रेत भावनेशी ताडून, कल्पनेने ती ती मूर्ति सगुणस्वरूपांत चित्तचक्षुषु उभी करतो व त्या गीतांतील काव्यात्मतेचा आस्वाद घेतो श्री. उपाध्ये यांची ' दर्शनोत्कंठा, ' ' चित्तचोर, ' ' समर्पण, ' ' प्रेमबाण, ' ' विराणी ' ही प्रेमगीते या दृष्टीने उत्कृष्ट आहेत यांतच अंतर्भाव होणारा दुसरा गीतप्रकार म्हणजे वत्सलगीते होय. या सदरात ' चिमणा श्रीकृष्ण, ' ' बाळ, ' ' आई आ बाळ, ' ' आनंद आला आनंद ! ' वगैरेचा समावेश होत असून त्यांतील ' बाळ ' हे भावगीत प्रत्येक सहृदय आईच्या अंतःकरणांला वत्सलतेची साक्ष पटविणारे आहे. श्री. उपाध्ये यांना मुलविषयी तर वात्सल्य वाटतेच वाटते, परंतु त्यांना मुलाच्या भावनांशी समरस होता येऊन वत्सलतेने आईशीहि बोलता येते. ' आई आणि बाळ ' या कवितेतील विनोदी भावना हृदयात गोवत्सलताच निर्माण करते. याखेरीज आणखी एका कवितेत कवी खरे खरे वत्सलहृदय प्रस्फुट झालेले आहे; आणि कवीची वृत्ति बालीलांकडे खेचून नेण्यास, हीच कविता किंवा याच कवितेमधलेला करुण प्रसंग कारणीभूत झाला की काय, अशी शंका मनोत्पन्न झाल्याखेरीज राहत नाही. कवीचे अंतःकरण जेव्हां उत्कृष्ट भावनेने हेलावते, त्यावेळी ती भावना जरी वैयक्तिक सुखदुःख उद्भवलेली असली, तरी ती आपले अनुभव रेखाटतांना लौकिक पातळीवरूनच ते कार्य करीत असते व त्यामुळेच ' लीले ' च लीला वाचतांना प्रत्येक सहृदय पित्याला आपल्या गतापत्या स्मृति होऊन त्याच्या डोळ्यांस पाणी आल्याखेरीज राहणार नाही 'लीले' या कवितेत कवीचे पितृवात्सल्य फार उत्कट पण सहजते उतरले आहे.

आधुनिक कवितेत ज्या स्वरूपाच्या राष्ट्रीय (ऐतिहासिक) कवितेची इल्ली पैदास होत आहे, तसलें स्वरूप श्री. उपाध्ये यांच्या राष्ट्रीय कवितेनें धारण केलेलें नाहीं, ही समाधानाची गोष्ट आहे. अंतःकरणांतील देशाभिमान किंवा धर्माभिमान ज्वलत्-स्वरूपाचा असल्याखेरीज खरी तळमळ वाटत नाहीं आणि खरी तळमळ वाटल्याखेरीज खरी राष्ट्रीय कविता निर्माण होत नाहीं. श्री. उपाध्ये यांच्या लेखणीनें ' स्वतंत्र हिंदुस्थान, ' ' भारत-भाग्योदय ' ' तरुण भारतास, ' ' हिंदुसंघटन ' ' गीतेची आरती ' वगैरे स्फूर्तिप्रद गीते लिहिली आहेत व नवीन पिढीनें जोमदार, स्वाभिमानाची व आशावादी व्हावें असा त्यांचा संदेश आहे.

श्री. उपाध्ये यांच्या विनोदी कविता थोड्या आहेत; पण त्यांनींच लोकांचें लक्ष विशेष वेधल्यामुळें त्यांच्या गंभीर कवितांकडे रसिकांची दृष्टि वळूं इच्छित नाहीं, ही शोचनीय स्थिति आहे. श्री. उपाध्ये यांची विनोदी कविता उपरोधात्मक असल्यामुळें तिच्यांतून हास्य व बोध साहजिकच उद्भवतात. या प्रांतांतील कवितांत ' बावळट बाळू ' चें चित्र लहान मुलांनीं वाचण्यासारखें असून, ' ठे ' कवितेंतांल श्लेषार्थानें घेणारा बोध कवींनीं घेण्यासारखा आहे. त्यांच्या गंभीर शृंगारपर कवितांतूनहि त्यांच्या अंतःकरणाची ही तार अत्यंत नर्मनाजुकतेनें हललेली मधून मधून दृग्गोचर होते.

याखेरीज गीतराघवांतील गीते, द्रौपदीचा धावा वगैरे कविता स्त्रियांना नित्य म्हणण्यासारख्या अभियुक्त स्वरूपाच्या वठल्या आहेत. श्री. उपाध्ये यांच्यांतील दोष म्हणजे कांहीं कविता प्रमाणाबाहेर लांब आहेत हा एक, व कांहीं कविता निव्वळ तत्व-विवेचक आहेत हा दुसरा. कवितेला उत्कृष्ट शिल्पाची जोड देणें

(५)

यांतच कवीची खरी कला असते. परंतु अशा त्यांच्या कांहीं कविता सोडल्या तर त्यांच्या कवितेचें बाह्यांग एकंदरित उत्तम सजविलेंलें असतें. त्यांची भाषा सफाईदार, सरळ, हृदयस्पर्शी व प्रसादपूर्ण असते. त्यांच्या ओव्यांवर एकनाथ व रामदास यांची छाया पडलेली दिसते व त्यामुळें त्या ओव्यांना एकप्रकारचें गंभीरपण सडेतोडपणाचें स्वरूप प्राप्त झालें आहे. त्यांची भाषा अभ्यस्त लेखणीतून निघालेली आहे व तिला अंतःश्वक्षूंच्या द्वारे पूर्ण वाङ्मयांतील अनेक मनोहर संकेतप्रासाद व वेदांतमंदिरे दिसतात हे स्पष्ट दिसतें. प्रतीकात्मक कविता कशी असते हें त्यांच्या ' विराणी ' कवितेवरून चांगले दिसतें व ती तुकारामाच्या विराण्यांची छटा दर्शविते. श्री. उपाध्ये यांनी भावगीतांच्या रूपानें केलेली ही मराठी भाषेची सेवा अभिनंदनीय असून ती रसिकांसहि आनंद दिल्याखेरीज राहणार नाही असे वाटतें.

३० जुलै १९२९.
पुणे शहर.

} गिरीश

—

आभार

व

कवीचा अल्पसा परिचय.

आमच्या विनंतीस मान देऊन प्रो. श्री. नि. चाफेकर व श्रीयुत कवि 'गिरिश' यांनी अनुक्रमे प्रस्तावना व परिचय लिहून दिल्याबद्दल आम्ही त्या उभयतांचे फार आभारी आहोत.

श्री. उपाध्ये यांचा जन्म इ. स. १८८३ त नागपुर येथे झाला. त्यांचे बालपण व शिक्षणही तेथेच झाले. अगदी तरुण वयांत त्यांनी एकांतांत तीन वर्षेपर्यंत श्रीरामनामाचे पुरश्चरण केले व त्याच अवधीत प्राचीन मराठी वाङ्मयाचा अभ्यास केला. प्राचीन मराठी वाङ्मयाचा त्यांच्या वृत्तीवर झालेला परिणाम त्यांनी १९२४ साली प्रसिद्ध केलेल्या 'श्रीलोकमान्यचरितामृत' या ओवीबद्ध ग्रंथावरून स्पष्ट दिसून येतो. त्यांना कविता करण्याचा नाद त्यांच्या वयाच्या सोळाव्या वर्षापासून असल्याचे कळते.

प्रकाशक—वि. ग. ताम्हणकर.

मॅनेजिंग डायरेक्टर

महाराष्ट्र पब्लिशिंग हाऊस, लि. पुणे.

अनुक्रमणिका

अनुक्रम	रचनाकाल	स्थल	पृष्ठ
प्रणाम	१९१३	रायपुर	१
ईशव्याप्ति	१९१५	नागपुर	२
दर्शनोत्कंठा	१९२८	पुणे	४
चित्तचोर	„	नागपुर	५
समर्पण	„	सिंदी	६
प्रेमबाण	„	रायपुर	७
प्रमो ! उठावें	१९१५	„	८
समश्लोकी षट्पदी	१९१९	नागपुर	९
जगतापासून...	१९१२	„	१०
जगन्मोहिनी	१९११	„	१२
निर्देश	१९१४	„	१५
श्रीरामराज्याभिषेक	१९०९	रायपुर	१६
विराणी	१९२९	पुणे	२१
चिमणा श्रीकृष्ण	१९२६	नागपुर	२२
बाळ	१९२८	पुणे	२३
आवढतें फूल	१९२३	रायपुर	२४
आई आणि बाळ	१९२७	नागपुर	२५
आनंद आला आनंद !	„	„	२७
सांकडें	„	„	२८
खेळूं ये गोविंदा	१९२५	„	२९
बावळट बाळ	१९२६	„	३०

(२)

मुलींची शाळा	१९१७	रायपुर	३१
गीतराघव	१९१२	नागपुर	३२
अहल्या	”	”	४८
द्रौपदी	१९१७	,	४९
भरत	१९१२	”	५०
भ्रमहृदय	१९१५	”	५१
लीले !	१९२४	”	५३
चहा-टळपणा	१९२६	”	५७
उदासीनता	१९२५	”	५८
विरहविकला	१९२६	”	५९
प्रेमगंगा	१९२५	”	६१
कविते ! करिन तुला मी ठार	१९२७	”	६२
आतां मला न मामी	१९२५	”	६४
‘ ढे ’	१९२६	”	६६
शाहीर	१९२७	”	६८
स्वतंत्र हिंदुस्थान	१९२६	”	७०
भारत-भाग्योदय	१९२७	”	७१
निसर्ग-संग्राम	१९१४	”	७४
तरुण भारतास	१९२०	”	७८
हिंदुसंघटन	१९२६	”	८०
तो हिंदु कशाचा ?	१९२८	”	८२
आरती गीतेची	१९१७	”	८३

अंतर्धान

कै. सौ. मनोरमाबाई उपाध्ये.

एकपणें विचरलों विहरलों परिहसलों धुसफुसलों
प्रेम-संगमीं स्वैर पोहलों परस्परीं समरसलों.
परि तें अंतर्धान पावलें स्वप्नापरि सुख ठरलें
आतां त्या स्मरणांतचि केवळ सौख्य मानणें उरलें

पोषटपंची

प्रणाम.

चाल—हे प्रभो विभो.

हे जगद्गुरो ! प्रणाम तव पदकमला

तव भक्ति मला दे विमला । ध्रु०

द्यावया ज्ञान जीवाला

त्वां सृष्टि घातली शाला

भू तेज पवन घनमाला

हा शिक्षकगण नेमियला । प्रणाम.

सुखदुःखवर्गि घालूनी

प्रेमें कर्धि कर्धि ताडूनी

हे जीव करुनिया ज्ञानी

निजपदी नेशि त्या सकलां । प्रणाम.

ईश्व्यासि.

चाल—नृपममता.

हे सकल चराचर सदया
व्यापलेंसि तूं प्रभुराया । श्रीहरी
सौंदर्य दिसतसे जे जें
तें तुझ्याच योगें साजे । श्रीहरी
पंकजें उमलती मिटती
ती तुझी स्थितीलयरीती । श्रीहरी
हें कोकिलकंठी गान
गातसे तुझ्याविण कोण । श्रीहरी
विश्वांत दिसे जें प्रेम
प्रभु! तूंच तयाचा उगम । श्रीहरी
हीं फुलें, तरुंचीं मुलें,
बघुनि मन भुले, सुखविती वृत्ति,
ती तुझीच सदया ! व्यासि । श्रीहरी
करि इंदु अंबरीं लास्य
तें तुझेंच मंगल हास्य । श्रीहरी
तें हास्य झेलि जंव गगन
हर्षाश्रु जाहले भगण । श्रीहरी
नभ तव हें क्रीडाकुंज
खेळणि हा तारापुंज । श्रीहरी
स्वर्गगा गुंफिसि हार
प्रभु! तूंच तुझ्यासम चतुर । श्रीहरी

— पोपटपंची

व्यापला, विश्वि एकला,
कसा, ही कला, तुझ्याविण कोणी
जाणिली नसे मुळिं भुवनीं । श्रीहरी
जें प्रेमळ सुंदर मधुर
बीभत्स भयानक घोर । श्रीहरी
जें उदात्त उज्ज्वल शांत
जे क्रूर परम विक्रांत । श्रीहरी
जे प्रेम जीवगण पाळी
तो काळ जगा जा जाळी । श्रीहरी
जें असे, जें न वा दिसे,
ज्यांत मन हसे, रडे वा ज्यांत
सर्वांत तूंच बा ! व्याप्त । श्रीहरी
हे गुलाब कुसुमहि तूंच
कंटकही रूप तुझेच । श्रीहरी
तूंच चंदन सौरभ-शाली
तूंच अही त्याच्याखाली । श्रीहरी
सर्वत्र बापरी भरला
पटतसे सर्व हें मतिला । श्रीहरी
परि हरी, सगुण साजिरी,
मूर्ति गोजिरी, दाविं मज ढोळां
तो खरा सौख्यसोद्दोळा । श्रीहरी

दर्शनोत्कंठा.

चाल—चंद्र चवथिचा.

हृदय—मोहना । । अजुनि किती अंत बघसि देसि यातना
दृष्टि आतुरा । । एकवार दावि तुझी मूर्ति सुंदरा !
करि करी त्वरा । । उडुं पाहे प्राणहंस होइ घाबरा
तुजविणे कुणा । । सांगुं तरी अंतरिंच्या सांग भावना ?
देशि शीण कां । । हृदयभाव काय तुला नाहिं ठावुका ?
हृदय तळमळे । । काय चुके भेटसी न तूं कशामुळें ?
काय मी करूं । । तुजसाठी कवणाचे चरण तरि धरूं
तंच हे असे । । प्रथम लाविलेंस मला आपुलें पिसे
चित्त चोरुनी । । चित्र आपुलें दिलेंस तेथ कोरुनी
तरिहि तें झुरे । । सगुण—दर्शनास भुकें होत घाबरें
निकट असुनिया । । लपंडाव खेळसि हा सांग कासया
जीवितेश्वरा ! । । नयन पिसे मार्ग तुझा बघति भिरभिरा
पाहुं दे दिठी । । रूप एकवार कंठि घालुं दे मिठी
जीव मग सुखें । । राहूं दे जाऊं दे दोन्ही सारखें

चित्तचोर.

चाल—भैरवी—गजल.

येतो निघूनि जातो । कां हें असें करी तो ? ॥ ध्रु०
येतां गमे दुरावा । निघतां गमे वळावा
सुखदुःख—हेतु हेतो । कां ?
न दिसे क्षणैक डोळां । होतात प्राण गोळा
हृदयास पोळवीतो । कां ?
स्मरणास चेतवीतो । निद्रेस मालवीतो
चित्तास चाळवीतो । कां ?
वाटे मुखा वषावें । नेत्रीं भरुनि घ्यावे
दिसतांच राजवीतो ? कां ?
जवळीं बसा—हसावें । लटके गमे रुसावें
ठायीं विचार विरतो । कां ?
वदनांत नाम घोळे । हृदयांत मूर्ति खेळे
पारे तोच दूर पळतो । कां ?
न कळे कशास आला । जादू करुनि गेला
भ्रमणांत जीव दमतो । कां ?

पोपटपंची —

समर्पण.

चाल—चंद्र चबथिचा.

विसरुं जरि तुला । आठव तव विसरांतहि सोडिना मला
विवश वासना । काय करूं नावरेच झुरत दर्शना
वाट पाहतां । पाहतांच यापरि का सारुं जीविता ?
तुज रुचे जरी । होउं दे तुझ्याच मनासारिखें तरी
दैविं जें असे । असुनि नाथ मी अनाथ होउं दे तसे
दिवस—यामिनी । सारिन यापुढतिं तुझ्या रूपचितनीं
सहज कथितरी । आलें तर येऊं दे स्मरण अंतरी
आणि केधवां । यावेंसे वाटल्यास येइ तेधवां
तंववरी इथें । पायांची चाहुल मी बघत राहतें
हृदय मम उले । उलुं दे परि शिणवुं नको मृदुल पाउलें
दैव-योग हा । मी झुरेन मी मरेन तूं सुखी रहा

प्रेम-बाण.

कालंगडा—दादरा.

एकदांच पाहिलें

पाहिलें तयाक्षणींच आपुली न राहिले । धु०

काय जाहलें कळे न

चित्त ठायिं राहिले न

वेध लागला जिवास, अंतरंग मोहिले

जी कधीच अनुभवी न

सृष्टि ती दिसे नवीन

सांगतां मुखी न येति भाव ते मनांतले

दृष्टि घे तिथेंच उडी

वृत्ति ती न सोडि घडी

ज्या घडीस नयन-नयन एकमेक भेटले

ठाडकें न नांव गांव

कळवुं केविं हृदयभाव

हे असें अधांतरीं जिणें न जाय साहिले

इंद्रियां न विषयभान

एक लोचनां तहान

हाच जरी प्रेमबाण, माखिला हलाहले

प्रभो उठावें !

चाल—चंद्रकांत.

जयजय जयजय विश्वपालका ! क्षीरसिंधुशयना !
अशरणशरणा ! प्रभो ! उठावें उघडावें नयना
धर्ममार्ग विघडिला अच्युता ! कां डोळेझांक
भक्तसख्या ! कां अर्जुनि पडेना श्रवणिं करुण हांक !
काममदादिक असुर मातले खैरगती रमती
क्षमादयाधृति सत्यतपादिक वनोवनी भ्रमती
कर्तव्याकर्तव्य कळेना व्याकुल मति झाला
उद्भवले भय चोहीकडुनी भ्रांति मना पडली
धर्मध्वज मोडुनी अधर्मे मांडियली दैना
कौतुक कुठवर बघसि दयाळा ! येऊं दे करुणा
असह्य झाला सहन होइना दुष्टांचा ताप
शरण शरण तुज दीनोद्धरणा ! तूंच मायबाप

समश्लोकी षट्पदी.

वृत्त—गीति.

अविनय हरण करीं हरि ! दमवि मना शमवि विषयमृगतृष्णा

भूतदया विस्तारी तारी संसारसागरीं कृष्णा !

सुरनदि पराग ज्याचा, परिमल मधुमधुर सच्चिदानंद

ते भवबंधविमोचक वंदी हरिपद—सरोरुहद्वंद्व

भेदहि जरी निमाला तरि मी तुमचा, तुम्ही न मम देवा !

सागरि तरंग उठतीं कैसा सागर तरंगिं सामावा

गिरिवरधर ! बलिबलहर ! दनुजकुलाभिन्न ! मित्रशशिनयना !

दर्शन नुझे सुदर्शन देउनि विसरविं समस्त भवदैना

मत्स्यादिकि अवतारी तारिसि बुढत्या सदैव वसुधेला

जगदीश्वरा ! उदारा ! भवभीता मजहि तार जगपाला !

दामोदरा ! गुणनिधे ! मदनमनोहर ! मुकुंद ! गोविंदा !

दावुनि पदारविंदा तोडीं सदया ! मदीय भवबंधा

नारायणा ! शरण्या ! शरणागत मी त्वदीय पदकंजीं

माझ्या वदनसरोजीं घालो ही नित्य षट्पदी रुजीं

पोपटपंची —

जगतापासून दूर पळणाऱ्यास !

चाल—मज गमे ऐसा जनक तो.

खचित हें सारें जग तुझें ।

तूं जगाचा । ध्रु०

तूंच निर्मिलें तूं वाढविलें

तूंचि तयाला रूपहि दिधलें

अनंत नामीं भूषित केलें

होणारहि तें लीन तुजमधें । सारें०

तुझिया हर्षे प्रसन्न होतें

दुःखानें तव सुकुनी जातें

प्रेम करिशि तरि प्रेमळ बनतें

जसें करिषि त्या तसें बनतसे । सारें०

बैस वायुच्या दोल्यावरती

स्वर्गगा धरिं दोरी हातीं

झोके घेई अंबरप्रांती

शंका कसली चल खेळ सुखें । सारें०

वसुंधरेला करीं गुदगुल्या

सूर्यालागीं दाविं वाकुल्या

बांध विजेच्या पायिं सांखळ्या

खेळविं त्यांना अपुल्यासंगें । सारें०

— पोपटपंचा

सिंधूचें मैदान येवढे
तत्पर सारें तुझिया क्रीडे
स्वैर त्यावरी उडे बागडे

संकोचितपण टाकिं मनाचें । सारें०

जाशिल कोठें जगता ल्यजुनी
ओढिल तुजला हे तेथूनी
खेळावें तूं त्यासह म्हणुनी

तें तव प्रेमाचेंच भुकेले । सारें०

अनंत ब्रह्मांडांचा स्वामी
वसतो तुझिया अंतर्गामी
कसली चिंता भीति रिकामी

ओळख तूं निजरूप आपुले । सारें०

यावरि आतां या जगताने
सुखशिखरावरि सदैव रमणें
दुःखगुहरिं वा लोळत पडणें

सर्वथैव हें अग्ने तुजकडे । सारें०

जगन्मोहिनी.

चाल-घनःश्याम.

वाजव वाजव जगन्मोहना ! वाजविं रे ! मुरली
पुनः ऐकुं दे, या श्रवणांची आस नाहिं पुरली
यमुनापुलिनीं वृंदाविपिनीं वाजविलिस मुरली ।
विश्व मोहिलें चराचराची त्या रवि मति मुरली
आनंदानें विश्व कोंदले शोक लया गेला
हृदयगिरीवर सौख्यसुधाकर आला उदयाला
प्रसन्न झाले मनोवृत्तिनभ अशेष जीवांचें
पवित्रतेचा पुण्य गंधवह जगतितलीं नाचे
वृत्तींची विषमता लोपली द्वैतभाव हरला
प्रेमाचा वर्षाव जाहला आत्मभाव भरला
अहिनकुलांचें सख्य जाहलें वैरभाव लोपे
शार्दूलकंठी कंठ ठेवुनी धेनु सुखे झोपे
निसर्गनिर्मित रिपुही बनले परस्परप्रेमी
क्लेश-दुःख-भय अशेष विरलीं त्या नादब्रह्मीं
पूर्णब्रह्मा ! ब्रह्मचि केले ज्या नादें जीव
पुनः तीच रे ! जगन्मोहिनी मुरली वाजीव

... ..

तसाच पुनरपि कुरु-समरांगणि भारतसंग्रामी
जगन्मनोहर तव मुरलीरव दुमदुमला नामी

ज्ञानरूपिणी नादसुधा ती पडली जों श्रवणीं
 मोहतमोजड जीव जहाला जागा खडबडुनी
 स्वस्वरूपाची पडली होती विस्मृति बहुकाल
 स्मरण तयाचें झाले, होतां ज्ञान-उषःकाल
 प्रबोधरविची किरणें फांकुनि आत्मतेज उजळ्ळे
 अज्ञानाचा घूक दडाला भ्रंतिपटल फिटलें
 ठाण उठविले त्वरित, सदाचे ' अहं ' भुजंगानें
 स्वस्थानिच तो विरुनि गेला तव मुरली-गानें
 प्रसन्न झाल्या वृत्तिकमलिनी मानसकासारीं
 त्यावरि गुंजे सोऽहं-षट्पद अखंड-संचारी
 संशयजडता लोपुनि तळपे अभिनव चैतन्य
 प्रसन्नतेचें मनःसृष्टिवरि पसरे लावण्य
 कर्तव्याचा अस्फुट पथ तो स्पष्ट दिसूं लागे
 विस्मृतपार्थि मग सज्ज जाहला जीवहि अनुरागें
 कर्तव्याच्या पथा लागला ज्या नादें जीव
 पुनः तीच रे ! जगन्मोहिनी मुरली वाजीव

... ..

सांप्रतकालीं ती वनमाली ! मंजुल नाद-सुधा
 श्रवणीं प्याया हृदयिं भराया उत्सुक ही वसुधा
 सत्यज्ञानावर्षण पडलें दडले बोध-घन
 स्वार्थचंडकरतप्तसुदुःसहतृष्णावालुकण
 हृदयविभंजन मदप्रभंजन धाबे चहुंकडुनी

पोपटपंची —

धुंद जाहल्या दिशा उचित पथ न दिसे मुळिं नयनीं
प्रेमाचा दुष्काळ पसरला शांतिवारि न मिळे
जौवितयात्रा दुष्कर झाली मानस-सर सुकलें
तशांत पेटे प्रचंड वणवा जीवन-कलहाचा
ऐशा विषमीं तव मुरलीविण आश्रय वद कैचा
शांतिजलाविण मीन तसे हे तळमळती जीव
त्यां निववाया अगन्मोहिनी मुरली वाजीव

—

निर्देश.

चाल—उद्धवा शांतवन०

इच्छिंसी सौख्य जरि ष्हावें
भटकसि कां येथें तेथें । ध्रु०

हे सकलहि मृगजल बापा !
मानिंसी जलाशय ज्यातें

शारदी घनांची छाया
तप्ताला सुख का देते ?

जातील वृथा तव यत्न
उरतील श्रम ते नुसते

इच्छिंसी सुखाचा प्रांत
परि भिन्न कमिंसी पंथ
जरि फिरसि कल्पपर्यंत
नच जुळे सुखाचें नातें । भट०

हें सोड भटकणें सारें
स्थिरचित्त पळभरी होई

तुज कथितों मार्ग सुखाचा
मज मननयुक्त मन देई

तें तेंच सौख्य बघ बापा !
या प्रेमपथानें जाई

तें नंदगृहांगणि लोळे
तें यमुनापुलिनीं व्हेळे

त्या लुटितीं ब्रजिंचीं बाळे
तुंही त्या भोग सुखाते । भट०

श्रीराम-राज्याभिषेक.

(वसंततिलका.)

रे क्रोधकाम ! परिसा वच मित्रभावे
आतां मदंतरिं तुम्ही क्षणही नसावे
जा जा निघुनि विषयांसहि घेउनी जा
कीं यावया निघतसे रघुनाथ राजा

गे कल्पने ! कुटिल टाकुनि देईं वेष
नेसूनि शुद्ध वसनें भज राघवेश
ह्या एषणादि सखिया करिं दूर वेगे
राजाधिराज रघुनायक येतसे गे !

सोडुनि हे तव समस्त विचित्र खेळ
हो सत्वरीं स्थिर मना ! नच लावि वेळ
आतांच येइल रघूत्तमराजहंस
जाऊनि सन्मुख तयास तिथेंच ऐस

बाई अहंमति ! तुझे नच येथ काज
झालें तुझे सकल वैभव नष्ट आज
झाला पुरे अजवरी अधिकार तूझा
आला पहा प्रियसखा रघुराज माझा

जी जाहली तुजमुळें अनिवार मत्त
मोही जिनें फसविलें मजलागिं नित्य

पोपटपंची —

धेऊनि जाइं तव ती ममता—खसाही
कीं ही फिरे बघ ! रघूत्तम—नामद्राही

द्या टाकुनी विषयसंगति इन्द्रियांनो !
आतां तयां फिरुनि चित्ति नकाच आणों
व्हा सर्व नित्य भगवत्पर सावधान
सेवा सुखैकघन तो करुणानिधान

द्वारीं तुम्ही श्रवणहो ! करुनी पहारा
सन्नामघोष कळवा प्रभुलागिं सारा
सर्वत्रही नयनहो ! प्रभुचीच सत्ता
पाहा अबाधित, करा निज दक्ष चित्ता

त्वां सेविले अजवरी रस फार जिव्हे !
त्याचें गढे ! उचित सार्थक तूं करावे
मी देतसें तुजसि वृत्ति महत्पदाची
हो भाट संतत अतां रघुराजयाची

प्राणा ! तुम्ही सतत टेहळणी करावी
दुर्वृत्ति आंत कसलीहि न येउं द्यावी
'रामोऽहमस्मि' अनुवृत्ति धरुनि जीवीं
सेवा अखंड अशि ही प्रभुची करावी

...

...

...

पोपटपंचा —

सिंहासनावरि अधिष्ठित रामराव
आले प्रधानपदि सात्विक अष्टभाव
प्रेमामृतें प्रभुवरी अभिषेक झाला
कंठीं समर्पिलि तदा अनुभूति-माला

संपूजिलें गुरुकृपोदय-अर्घ्य-पाद्यें
गर्जिबलीं तयि अनाहत चारु वाद्यें
प्रारब्ध-संचित तसें क्रियमाण यांची
ती जाळिली निरवशेष हवाइ* साची

सेनापतीपदवि येत विरागराजा
तेणें स्वयें दमविलें अरिंच्या समाजा
धेऊनि साह्य अतिसुज्ञ विवेक-मंत्री
राहे सदैव अति सज्ज असंग-शर्त्रीं

आनंद मुख्य बनला घर-कारभारी
झाले सहायक तथा पुरुषार्थ चारी
विश्वैक्यही खपत होउनि वेत्रपाणी
हर्षे सुमंगल रघूत्तम-कीर्ति वाणी

...

...

...

अंतःपुरीं विभव तै कळसास गेलें
तद्दर्शनीं सकल शब्द अशब्द झाले

* दारुकाम.

— गोपटपंची

ज्ञान-प्रभा उजळतांच तमो-विनाश
होऊनिया प्रकटला स्वरुपप्रकाश

श्रीराम जै वसति उन्मनिच्या महाली
तुर्या करी भवन-रक्षण त्या सुकाली
अंतःपुरी गति तिला क्षणमात्र नाही
द्वारीच ती बसुनि राहतसे सदाही १५

द्वारावरी करिति रीघ परादि वाचा
होई पुढें पुढिल कुंठित मार्ग त्यांचा
व्हाया प्रवेश पुढती न सुचे उपाय
होती निवृत्त मग त्या करणार काय ?

...
अंतःपुरी विहरती नव-भक्ति-नारी
लीला-विलास करिती बहु सौख्यकारी
नानापरी करुनिया सुविलास-हास
प्रेमे सदा रमविती प्रभुच्या मनास

कोणी मुखें गुणगुणी ऽभुनाम-गान
कोणी करी श्रवण तेचि भरुनि कान
वर्णी कुणी रुचिरशा भगवद्यशाला
कोणी चुरी प्रभुपद-द्वय-सारसाला

रामा कुणी भगवदर्चनिं रंगलीसे
वंदी कुणी प्रभुपदाब्ज विनम्रशीर्षे
सांझनिया विषयजात सुखें अनित्यें
कोणी करी सकल दास्य सहर्षचित्तें

एकीं तदा प्रभुशिं सख्यचि जोडियेलें
हासे रुसे प्रभुसवें बहु खेळ खेळे
सोसे क्षणैक न वियोग तिला सख्याचा
तो धन्य धन्य किति दैव-विलास तीचा

घ्यानांत पूर्ण रमली कुणि एक रामा
गेली स्वयें विसरुनी निज-रूप-नामा
चित्तसौख्य-सिंधु-सलिळीं सुखरूप झालीं
श्रीरामचंद्रविभुच्या स्वरुपीं विरालीं

...

...

...

विराणी.

कालंगडा—धुमाळी.

कुणि कांहीं म्हणा, कुणि कांहीं म्हणा
अनुसरलें अपुल्याच मना । ध्रु०
रीत म्हणा, विपरीत म्हणा कुणि
दिलें झुगाहनि आवरणा । कुणि०
रीति कुरीती, नीति अनीती
आतां उरली चाढ कुणा । कुणि०
लोकलाज भय धरूं कशाला
मागायाचे काय जना ! । कुणि०
जळल्या साऱ्या आशा मनिच्या
पुसल्या उरल्या त्याहि खुणा । कुणि०
स्वैर सोडिले तारूं मनाचे
त्यजिला रुळला मार्ग जुना । कुणि०
मेले सासर माहेरहि तें
मिटला विटला आपणणा । कुणि०
जीव भरेना हास पुरेना
वाढतोच घरिं काम दुणा । कुणि०
यास्तव हा 'परपुरुष' परिणिला
मन मिनलें गोविंदगुणा । कुणि०

चिमणा श्रीकृष्ण.*

चाल—चंद्रकांत.

चिमण्या गोपी चिमणीं वत्सें चिमण्यांचा मेळ
चिमणा कान्हा गोपहि चिमणे चिमणेसे खेळ
चिमणा भंवरा चिमणी जाळी चिमुकलाच चेडू
चिमणा कृष्ण कन्हैया खेळे चिमणा विटि-दांड
चिमणी कटि पीतांबर चिमणा चिमणि माळ कंठीं
चिमण्या गोपसमाजी शोभे चिमणा जगजेठी
चिमणी मुरली चिमण्या बोटों चिमुकल्याच ओठी
वाजवि चिमणा धावुनि चिमण्या वत्सांच्या पाठी
चिमण्या गोपी चिमणी मडकीं चिमणें दर्हि-दूध
चिमणी पानें मांडुनि भरविति चिमणा गोविद
चिमणी वत्सें चिमण्या हरिचे चाटितात अंग
चिमण्या हातीं त्या गोंजारी चिमणा श्रीरंग
चिमणे बल्लव झुंजझुंजुनी थकति वाळवंटी
चिमणा श्रीहरि त्यां कुरवाळी लावुनि निजकंठीं
राज्य चिमुकलें प्रजा चिमुकली चिमुकलाच राजा
देवहि चिमणा भक्तहि चिमणे चिमणीर्शा पूजा

* मध्वमुनीश्वराच्या पदांत फेरफार करून.

बाळ.

चाल—मज बोध करी—

किति गोड वाइ ! बाळ जसें कमल उमललें

सौख्याचें सार सकल वदन चिमुकलें । ध्रु०

कुंदाच्या उगवाया लागल्या कळ्या

माथ्यावरि कुरळ्यांच्या रुळति साखळ्या

मखमाली गालिं कशा खेळती खळ्या

ओठांच्या पाकळ्यांत ब्रह्म सांठले

हास्याचे मधु तुषार विखरि चहुंभरी

बोवडिया रत्नांच्या उधळितो सरी

वांटे भरभरून मुठी प्रेम-माधुरी

विश्वाचे मोल करी फोल सोनुले

जादुगार हा लबाड चित्त चोरतो

चित्तावरि आपुलेंच चित्र कोरतो

मूकपणे आत्मभाव आंत ओततो

जाऊं न दे दृष्टि कुठे नयन अडविले

—

आवडतें फूल.

हास हास रे फुला ! । तुझ्यांत जीव गुंतला
वैराण रान रे फुला ! । फिरुनि जीव भागला
प्रमोद सर्व लोपला । उदास-भाव वाटला
पाहतांच परि तुला । प्रेमभाव दाटला । हास०
दोन्ही नयन लोभले । मन मनास विसरले
दोन्ही बाहु पसरले । तुजसि जवळ घेतले
भिन्नभाव लोपला । एक जीव जाहला । हास०
कर करांत मुख सुखी । जीव जाहले सुखी
प्रेमभाव व्यापला । तूं मला रे ! तूं मला । हास०
चुंब चुंब चुंबिलें । वदन वदनि बिबले
द्वैतभान भंगले । प्रेमरंगि रंगले
हर्षपूर वाढला । त्यांत जीव लोटला । हास०

आई आणि बाळ

वृत्त—उपजाति

पूजा करी मौन धरुनि आई
तेथेच तों खेळत बाळ येई
साहित्य पाटावरि तें पुजेचें
बघे, बसे, प्रश्न करी मजेचे

“ आई इथे तांदुळ हे कशाला
हा हार कोणास्तव सांग केला
मी लावुं का चंदन हें कपाळीं
दे ही मला साखर तूप गोळी

हे रांगतें बाळ असे कुणाचे
एक्याच जागीं बसलें न नाचे
नाचे न खेळे न उष्याहि मारी
मला दिसे हें तर मठु भारी

कां तोडिल्या ह्या तुळशी सुरेख
मी घेउं का यांतिल सांग एक ”
मौनामुळें कांहि वदे न आई
तेणे जरा बाळहि धीट होई

म्हणे ‘ पितों हें बघ दूध आई ’
बोळनि वाटी उचळनि घेई .

पोपटपंची —

आईकडे पाहत लावि ओठीं

हासूनि तें सर्वहि दूध लाटी

त्याचा असा खेळ पहात आई

वारी न त्यातें न वदेहि कांहीं

प्रेमा मनीं ये उसळूनि मोठा

दावी वरी राग उगीच खोटा

आणावया दूध दुजें घरांत

तेथूनि तैशीच उठूनि जात

तों हा दद्याची उचलूनि वाटी

तीही सुखे स्वस्थ मुखांत लोटी

घेऊनि येई जंव दूध आई

झालें दिसे गट्ट तिला दहांही

आईस येतांच बघूनि तेथें

टाळ्या पिटी तो भरल्याच हातें

प्रेमा तिचा तै उसळूनि आला

शिक्षा म्हणे मी करूं काय याला

कडेवरी घे उचलूनि त्याला

मुखीं मुक्यांचा भडिमार केला

“ आनंद आला आनंद ”

(पोस्टमननें आनंद आणून टाकतांच मुलांची मांज—)

आनंद आला आनंद ।

यारे गोपाळ गोविंद । धु०

गोष्टि मजेच्या उपदेशाच्या

सान मुलांच्या थोर जनांच्या

सुंदर कविता नानापरिच्या

होउं वाचुनी धुंद । यारे०

गोड गोड हे वाचूं चुटके

हास्यरसाचे घेऊं घुटके

सोडवुं कोडी, मन नच भटके

तोच लागतो छंद । यारे०

बघा बघा किति चित्रें नामी

शिवाजि राजे समर्थ स्वामी

शूर झांशिची राणी लक्ष्मी

टिळक आणि अरविंद । यारे०

किंवा दुसरी चित्रे सुंदर

अकबर अफजुलखान शिकंदर

दयानंदजी धर्मधुरंधर

स्वामि विवेकानंद । यारे०

पोपटपंची —

मजेदार किति प्रवासवर्णन
कुठें न जातां घरीच बैसुन
स्थळोस्थळांचें घडतें दर्शन
वाहवा रे ' आनंद ' । यारे०

या या वाचा वाचुनि दावा
स्नेहि सोबती यां बोलावा
ज्ञानाचा हा खाऊं मेवा
कलाकंद गुलकंद । यारे०

सांकडें.

आलें फूल फुलावयास, उलुनी झाली कळी मोकळी
झाला किंचित केसरांश उघडा, येती जुळोनी अली
वाहे मंद समीर गंध लुटुनी फेकीत चोहीकडे
बैसे मस्तकिं वा पडे पदतळीं आतां पडे सांकडें

खेळं ये गोविंदा !

राग- सोहनी.

खेळं ये गोविंदा । आनंद कंदा । ध्रु०

पाळणा हृदयाचा केला

चरि बैसावे नंदलाला

देइन झोके परमानंदा । खेळं०

निर्जन एकांतीं विपिनीं

चपल मनासहि चुकवोनी

प्रेमभरें लुटुं ये स्वानंदा । खेळं०

तूंच जिवाचा संवगडी

दिधली तुझिया प्रेमिं बुडी

कमलाविण गति काय मिलिंदा । खेळं०

पोपटपंची —

बावळट बाळ.

चाल-शारेदे ! दास कामदे !

ऊठणे, फिरनि झोपणें, उगिच लोळणे, जांभया दे॥
यापरी आमुचा बाळु उठे उशिराणें
मुख धुणें, चहा ढोकणे, बुकें उघडणें, कांहितरि बघणें
ती तशिच टाकुनी अंग धुवाया पळणें
विसळणें, कशाचे धुणें, पाणि ओतणें, अंग नच भिजणे
धुंडीत धातरें साऱ्या घरभर फिरणे
अचमने, तीन टाकणें, ताटि बैसणे, बकबका गिळणे
दफतरासाठि मग तीन तास धडपडणें
सांडिली शाइ ती सदऱ्यावर किति तरी
कोटास एकही गुंडि दिसेना बरी
दोन्हीही खिशांची लाबकळे लक्तरी
नेसणे, मधिच सूटणे, बुकें सांडणें, गोंधळुनि जाणें
कायू दिसे ध्यान तें वा ह वा ! राजसवाणें

लहान मुलींची एक शाळा पाहून.

चाल—जगदीशा तात—

वाहवा ! वा ! कशि छान राविली बाग
ह्या लतिका ह्या लतिका खेळति जागोजाग धु० ॥

पावन हें जीवन ज्ञानज्ञ-यांचें
जीवितें जीवन या लतिकांचें
ये भरतें पाहुनि आनंदाचें
क्षणिच अह्मा ! हरतो यथें अंतरिंचा शिणभाग
बाढाव्या लतिका ज्ञानजळानें
त्यां यावीं मधुर मनोहर सुमनें
जगत भरो सद्यश सौमंधानें
उपवनिं या वृद्धिस पावो जनतेचा अनुराग

—

गीतराघव.

गीत १ लें.

श्रीरामविलाप.

चाल—उद्धवा शांतवन-

प्रियतमा सखी सुकुमारी । टाकुनि मज कोठें गेली । ध्रु०

हैं शून्य सकलही वांट । प्रियतमेवीण कांतार

आनंद लोपला सारा । सर्वत्र दिसे अंधार

बधुं कुठें कुठें तरि शोधूं । तें माझे जीवितसार

ही तीच काय दलशाला

की चुकलों निजउटजाला

करुं काय मतिभ्रम झाला

दृष्टीही अंध जहाली । टाकुनि०

रुचिराक्षि ! कोमले ! सीते ! । परिहास पुरे करिं आतां

हैं हृदय विदीर्ण जहालें । मुखचंद्र तुझा न पहातां

दर्शनामृतातें सिंचिं । निववी या विरहदवार्ता

नाणिला हेममृग म्हणुनी

रुसलीस काय तूं रमणी

आणीन चंद्रमृग धरणी

मुखचंद्र दाविं या कालीं । टाकुनि०

— पोपटपंची

ही हरिणशावकें सुशिले ! । पाळियली त्वां जीं प्रेमं
सारिका तुला रिझविति ह्या । बोलुनी मधुर बहु नेमे
ह्या लता वेचुनी ज्यांची । वेर्णात घालिशी कुसुमें
हीं सर्व साध्वि ! तुजवीण
जाहला पहा अनि दीन
परिहरी तयांचा शीण

निष्ठुरता अशि कां धरिली । टाकुनि०
भासला न पळर्हा दयिते ! । तुजसंगें हा वनवास
मुकलो जरि राज्यसुखाला । तें सुख दे तत्र सद्व्वास
तूं संनिध असतां सख्ये ! । मानिलें तुच्छ विश्वास
हासलो चक्रवाकाला
लाजविलें विरहि मृगाला
परिहास पिकांचा केला ।

परि अतां सर्व ती फिरली । टाकुनि०
शिवचाप भंगुनी करि या । परिणिलें तुला सुकुमारी ।
उपयोग काय परि आतां । निष्कला शक्ति ती सारी
असहाय बघुनि मज छळिती । स्मर वसंत वायु तमारी
ये धावुनि येईं सहाया
हा यांचा मद जिरवाया
क्षण धरा रिपूंतो ! स्थैर्या

ही पहा प्रिया मम आली । टाकुनि०

पोपटपंची —

पाहे दाही दिशांतें सकरुण नयनी म्लान झाली मुखश्री
सीते ! सीते ! म्हणूनी तरुनग कवळी, भ्रांतिने व्यापिली धी
दुःखें टाकी उसासे धरणि गडबडा अंग टाकूनि लोळे
मावेना शोक पोटी म्हणुनि जलमिषें देति त्या वाट ढोळे

गीत २ रें.

विरहिणी सीता.

चाल—भजि अक्रुर—

किति काळ असा विरहताप सोसावा
कधि पाहिन प्राणविसावा । ध्रु०
हे नेत्र मुकेले झुरती
आसवें न त्यांतिल खळती
कधि पाहिन वल्लभमूर्ति
अशि उत्कंठा फार लागली जीवा । कधि०
कशि बुद्धि जाहलो खोटी
पाठविलें हरिणापाठीं
तें दुःख कालवे पोटीं
त्या चरणांची पळहि न षडली सेवा । कधि०

ते प्रसंग वनिचे स्मरती
 किति आठवुं निर्मल प्रीती
 जाहलि हा ! स्वप्नापरि ती
 रे दुदेंबा ! केवि साधला दावा । कधि०
 “ जानकी ! प्रिये ! सुकुमारी !
 भ्रमलीस वनीं तूं भारी
 विश्रांति घेउं नदिनीरी ”
 पथि वदुनि असे, मन्मुखचंद्र पुढावा । कधि०
 पर्णाची रचुनी शय्या
 लावुनी हृदय मम हृदया
 मधुर कथा मज रिझवाया
 किति सांगुनिया भ्रम तो विलया न्यावा । कधि०
 त्या कीर केकि हरिणांनी
 किति सौख्य दिलें मज रानी
 विपरीत परी विधि-करणी
 की तेच अतां दुःखद गमती जीवा । कधि०
 तो रम्य सुधाकर आतां
 जाहला विषाखा भ्राता
 जीवितेश संनिध नसतां
 या सृष्टीनें स्वधर्म का सोढावा ? । कधि०

पोपटपंची —

सुखसार पारखें झालें
हातिच्या निधाना मुकलें
प्रेमास सुखासुखिं विकिलें
त्या प्रेमान्ना ध्यास लागला जीवा । कधि०
प्राणेशा ! सदया ! रामा !
सुखसारा ! हृद्विश्रामा !
विसरलांत का तो प्रेमा
द्या दर्शन हो ! विलंब पळहि न लावा । कधि०
ती शोकपूर्ण-हृदया विरहार्ता बाला
ऐशा स्मरे कितितरी निज पूर्वलीला
ल्या सर्व पूर्वचरिता स्मरुनी स्मरुनी
झाली विमूर्छित सती विरहेंकरुनी

गीत ३ रें.

विरही रघूत्तम.

सीते ! सीते ! विमलचरिते ! प्रेमले ! चारुशाले !
कां गे ! ऐसे कठिण मन तूं कोमले ! आज केलें
ये ये ये ये तुजविण गमे शून्य हा जीवलोक
भंगूं पाहे हृदय दयिते ! जाळितो देह शोक

चित्तांत सीता वदनांत सीता
दृष्टींत सीता श्रवणीहि सीता
सीतामया वाटुनि सृष्टि सारी
जे जें दिसे त्यास तदा बिचारी

चाल—मन मजला बाहिलें—

पाहिलि का सुंदरी । जनक कुमारी कुणितरी । धु०

वा उटजा ! तव प्रसन्नतेला
जिचा समागम कारण झाला
सांग कुठें रे ! विदेहबाला

ती माझी हृदयेश्वरी
सकल रम्यता तव बनदेवि !
नित्य जियेच्या ठायि दिसावी
म्हणुनि सखी मम मत्सरभावी

दिसते लपविलि त्वां खरी

पोपटपंची —

दिव्य तरूनो ! तुमचीं कुसुमे
परम मनोहर वेंचुनि नियमे
भूषवि निजतनु तन्वी प्रेमें

कां रुसली तुम्हांवरी ?

असाच मंजुळ रव सुंदरिचा
लाभ कसा तुज झाला याचा
शोध खचित तुज ठावा सखिचा

सांग कोकिले ! सुखरीं

आविरत घनहो ! नाभिं संचरतां
तप्त जनांचा ताप शमवितां
दिसली का ती मत्प्रिय दयिता

भूवरि या वा अंबरीं ?

मृदुल लतांनो ! इथें विहरतां
नित्य पतिसवें इथेंच रमतां
मम दयितेची कांही वार्ता

असेल ठाबी द्या तरी

सखिच्या वेणीतिल कुसुमांशी
खेळुनि पवना ! गमतें येशी
सांग कुठें प्रियतमा सुकेशी

बोल बोल रे ! सत्वरीं

कमलवर्नी मधु मधुपा ! लुटशी
गमन गढया ! तव चोहों देशी
प्रिया दिसलि का पंकजकोशी

पुष्पांच्या वा केसरीं
हरिणशिशूलो ! स्फारुनि नयनें
काय बघतसां उन्नत वदनें
मम दयितेचीं कोमल चरणे

दिसती का मार्गावरी
ढाळित अश्रू सरिते ! कां गे !
शोधित जातिस सखिच्या मार्गे
मीही येतो तुझिया संगे

थांब थांब गे ! क्षणभरी
काय करूं हा ! कुणि न बोलती
हसती खेळति निघुनी जाती
भ्रष्टश्रीका मज अवमानिति

दुःख कुणातें कथूं तरी
भ्रमुनि दशदिशांना धुंढि कांतार सारें
पुसत तरुनगांना शुद्धि ऐशा प्रकारें
प्रतिवचन कशाचें कोण देणार तेथें ?
विकलहृदय तेव्हां पीटि तो मस्तकातें

गीत ४ थें.

सीताविलाप.

सवन्नश्रुक्लिन्ना निरशनकृशा म्लानवदना
स्थिरासीना दीना मलिनवसना शोकसदना
भयत्रस्ता सीता प्रियजनवियुक्ता गतरुची
जणो छिन्ना शाखा धरणिपतिता कल्पतरुची

महाव्याघ्रवृंदी जणो ती कुरंगी
भयें व्याकुला जाहली अंतरंगी
त्यजी शोक-निश्वास पाहे सभोंती
स्मरे अतरी प्रेमला राममूर्ती
चाल—ईश्वरपंकज—

निजजनजावन ! हे रघुनंदन ! बघशिल अंत कृती

तुजवीण सौख्यमूर्ति । शून्य जगती । ध्रु०

दुर्विधिचा जो मूर्त नग

अंतरिलें तव चरणयुग

जळो जळो तो हेममृग

श्यामलसुंदर रूप मनोहर दावीं प्राणपती ! । तुज०

सुरतरु सुफलित अवगणुनी

गमे विषदुम इष्ट मनीं

त्यजुनि रत्न की काचमणी

जणुं इच्छावा हा इतदैवा ! झाली तेवि गती । तुज०

— पोपटपंची

मोहनिशा ती दूर पळे
अनुतापे मन होरपळे
लोढुं नको विरहांत बळें
क्षमा क्षमावर करि दीनेवर न करीं रष्ट मती । तुज०
मीन जलांतचि जीव धरी
घनासि चातक मुख पसरी
चकोर—जीवन चंद्रकरी
तेवि तुझे पद मजसि सुखप्रद, नाही अन्य गर्ता । तुज०
तरंग मी तव सागर तूं
मी पट केवल तूं तंतू
मी छाया विभु ! तूं वस्तु
तूं मम जीवन नसे तुझ्याविण मजला भिन्न स्थिती । तुज०
खरतर विरहानल पेटे
ही तनु जाळिलसें वाटे
ये ये धांवत ये नेटें
दर्शन—जलकण सिंचिं दयाघन लाविशि वेळ किती ? । तुज०
प्रतिपळ युगसम वाटतसे
नयन दर्शना होति पिसे
निवविं हृदय हें प्रेमरसे
हृदयविहारा ! जीवितसारा ! दाविं तुझी मूर्ति । तुज०

पोपटपंची —

कै पाहिन तव पदकमलां
जीव उताविळ बहु बनला
नको नको हा प्राण मला

प्रियजनविरहित हें अडजीवित वाटे भार अती । तुज०
झाला शोक असद्य मस्तक फिरे आशा दिसेना कुठें
वाटे जीवित भारभूत सगळें त्यागार्थ ती तै उठे
झाला निश्चय पूर्ण तों श्रवणि ये श्रीरामनःमामृत
पाहे सन्मुख जीवितेश-करिंची मुद्रा स्वनामांकित

गीत ५ वें.

मुद्रिका.

मुद्रिका बधुनि विस्मित झाली
‘ ही इथे ’ म्हणतसे कशि आली
प्रीतिने उचलुनी कुरवाळी
चुंवुनी स्वहृदयी कवटाळी
चाल—म्यां नयनि देखिला—

प्रियसखे ! मुद्रिके ! अवचित दिसलिस बाई !

आलीस कोटुनी कैशी वद या ठार्या ? । धु०

अति घोर पसरला होता हा अंधार
नच दिसे कुठेही कोणाचा आधार
सर्वत्र निराशा, आशा लपली पार

हे भ्रांत जाहलें हृदय सुचेना कांहीं

नैराश्यतमी या चंद्रिकाच झालीस
कीं मरणसमयिं गे ! सुधाच मुखि पडलीस
की कल्पलता मज रंका सांपडलीस

तव दुर्लभ दर्शन सुख बहु अंतरिं देई
वद कसा कुठें गे ! प्राणसखा रघुवीर
तो करी स्मरण का माझे गुणगंभीर ?

मज कुशल तयाचें सांग, निधेना धीर

तूं बोल बोल गे ! मौन टाकुनी बाई !

पोपटपंची —

श्रीचरण पुनः ते नयनीं पाहिन काय
तां प्रेमळ वचनें श्रवणीं पडतिल काय
तो सुखद समागम मिळेल पुनरपि काय
हैं सांग सांग तव चरणिं ठेवितें ढोई
त्या धन्य तरुळता राम दिसे ज्यां ढोळां
किति वानुं तयांच्या भाग्याचा सोहोळा
सकलही तयांचीं पुण्यें झालीं गोळा
कीं रामरूप त्यां दिसतें ठायीं ठायीं
आनंदगिरीच्या शिखरीं नांदत होतें
श्रीरामसमागम सुखवित होता माते
परि मोह-प्रभंजन उदुनी पडलें येथें
हैं दुःख टळाया उपाय कथिं मज कांहों
मी परम अभागिनि मुकलें राघवपायां
निष्ठुरा आजवरि जगलें विरह सहाया
निष्प्रेम हृदय हैं यांत न तिळही माया
शतचूर्ण म्हुणुनि तें होत अजूनिहि नाही
तव दैवयोग किति थोर म्हुणुनि वानावा
प्रभुविरह ज्या तुला क्षणभरही नच ठावा
पुण्यांश तुझा तो अभागिनिस मज द्यावा
तेणें तरि रघुपति ठेविल मज निज पायीं

— पोपटपंची

तो विशाल उदधी तरलिस कैशी माये !

हा दुःखार्णव मी तरेन त्याचि उपायें

मी तुझी जाहलें शिष्या पदरीं वे ये

श्रीराम-प्रप्तिला तूंच मला गुरु होई

गीत ६ वें.

प्रश्न-प्रणाली.

चाल—जागये रघुनाथ—

रामचंद्र मनमोहन नेत्र भरुनि पाहिन काय ! । ध्रु०

नयन-मधुर कोमल रुचि

नव-जलदश्याम झुचि

प्रेमधाम रामतनू नयन-विषय होइल काय

हैं अंबर णा तारा

रविशक्ति हे हा वारा

सदय-हृदय कुपितरि हा विरहताप धारिल काय

त्रिभुवनभुवनोत्तंसा !

रघुकुलगुरु ! भो हंसा !

विराहे चक्रवाकिस या रमणदान करिशिल काय

पोषटपंची —

नित्य जिथुनि अमृतवृष्टि
ती मधुरा प्रेम-दृष्टि
अंतरिचा दुःखानल शमवुनि सुख देइल काय
हस्तंगत सौख्यनिधी
हरि हा ! प्रतिकूल विधी
विलसित तव दुर्दैवा ! अजुनि पूर्ण होइ न काय
सतत रमवि जें मनास
ज्यांत सकल सुखनिवास
सुधाधवल विमलहास अनुभवास येइल काय
अयि अंबे ! वसुंधरे !
क्षमा नाम धरिसि खरें
मम मानस-राजहंस पुनरपि मज देशिल काय
दुर्दमनीं प्रतिकृतांत
सत्पालनिं परम दांत
ते कर मज हृदयप्रांतिं कवटालुनि धरितिल काय
जाउं तरि कुणास शरण
करिल कोण दुःखहरण
मजवरि होऊनि करुण प्रभुच चरण दाविल काय
अप्रतिहत गति तुजशी
अखिल जगीं संचरशी
दीन स्थिति मम वायो ! रामचरणिं कथिाशिल काय

— पोपटर्पची

सर्वसाक्षि परमेशा !
पुरतिल का मम आशा
नयनिं बघुनि हृदयेशा जीव सुखी होइल काय
दिधला साधूस ताप
ते फळले सकल पाप
परि सज्जन मायबाप कोप शांत करितिल काय
अशेष कल्याण-धाम
योगिजन-मनोविराम
त्या चरणीं हें ललाम एकवार ठेविन काय
अशनिं राम, पानिं राम
वदनिं राम, नयनिं राम
ध्यानिं मनी एक राम वृत्ति राम जाणिल काय
जाणुनि मनिंचा आशय
निरसाया दुःखविषय
कळवळुनी रामराय त्वरित पाय उचलिल काय

पोपटपंची —

अहल्याकृत रामस्तुति.

चाल—हे सीते कोमल—

श्रीरामा ! मंगलधामा ! मुनिविश्रामा ! कलिमलहरपावननामा ।ध्रु०
हे अनाथजन—कनवाळा ! धावुनि आला, भ्रमविले मृदुल चरणाला
मी अबला केवळ दीन, भक्तिविहीन जीवितही अन्याधीन
अधिकार न वेदाध्ययनीं, बहु अज्ञानी, परि दयाळु तूं सुखदानीं
दीनेवरि केलिस कर्णा, दावुनि चरणा, हे भवजलनिधिसंतरणा !

कशि होउं तरी उतराई

श्रीराम सांवळे आई !

चरणावरि ठेवुनि डोई

निशिदिनि तव गाइन नामा, पुरवीं नेमा, बा ! दिनकरवंशललामा !
जे चरण शिवाचे ध्येय, श्रुतीचें गेय, या सकल जगाचे श्रेय
ते आज देखिले डोळां, सुखकल्लोळा ! किति वानुं भाग्यसोहोळा
जाहलें जगत्रयिं धन्य, विबुधजनमान्य, भेटले विश्वचैतन्य
मुनिवर्ये दिधला शाप, वाटला ताप, परि तोचि होय सुखरूप

देखिला सुखाचा कंद

श्रीराम सच्चिदानंद

संसृतिचा तुटला बंध

यापुढतिं दिनवणी रामा ! करि ही रामा, दे तुझ्याच चरणी प्रेमा

द्रौपदीचा धांवा.

चाल—वद जाउं कुणा शरण—

ये मुकुंद ! मुरमर्दना ! मुरलिवादना ! कृष्णराया !

मी दीन शरण तव पाया । ध्रु०

गवसली हरिणि वृककरीं, होय घाबरी, धांव घेई

माय बहिणी कृष्णाबाई !

मांडिलें खळे निर्वाण, जातसे प्राण, विवश झाले

दाखवी त्वरें पदकमलें

मज नसे कुणी तुजबिणे, करिल धांवणें, विषमकाळीं

भरंवसा तुझा वनमाळी !

तूं दीनबंधु म्हणविशी, काय मजविशी, रुष्ट होशी

जिवलगा सख्या हृषीकेशी !

हे वृद्ध गुहजन फुका, बघति टकमका, दीन झालें

सामर्थ्य पतीचें लपले

जाहला धर्म आजि दीन, वैभवे हीन, निःसहाय

तारील दुजा तो काय

ही वीर्य, पराक्रम, धैर्य, कला, चातुर्य स्वस्थ बसलीं

सारीच संकटीं फसलीं

सर्वत्र दिसे अंधार, नसे आधार, थार देई

घे धांव येहं मे आई !

पोपटपंची —

जै गजेंद्र तुज आठवे, येशी तै जवें, तीच घाई
आतांही करुनी थेई !
काळही तुझ्या दाक्षीस, करुनि वर सीस, पाहुं न सके
खळ वसन तिचें हा दिसके
ही लाज कुणा गिरिधरा ! स्वजनमाहेरा ! बंधुराया !
जयकृष्ण सख्या यदुराया !

भरत भेट.

चाल—शारदे ! दास कामदे !
मी बाळ, तुझे लडिवाळ, करी प्रतिपाळ, नको त्यजुं माया
हैं राज्य तुझे तूं स्वामि अससि रघुराया
तुजविणें, भार हें जिणें, कसा मग सहणें, भार राज्याचा
जो योग्य तयानें धर्म करावा त्याचा
वनगमन, योग्य हें तुज न, तुझे मृदु चरण, चुरिन मी हातें
ही राज्यधुरा सांभाळ चाल गेहातें
हा जीव वाहिला चरणिं तुझ्या प्रभुवरा !
मज विरहपावकीं लोटुं नको सुखकरा !
तूं बाप माय तूं तूंचि एक आसरा.
मृदुहृदय, नको करुं अदय, होईं गा सदय, जानकीकांता
मज नको मोकलूं कृपासिंधु भगवंता

भग्न हृदयांतील करुणोद्गार.

वृत्त—शार्दूल विक्रीडित.

आली एक लतेस रम्य कलिका आशा उदेली मनीं
की पावेल विकास हासुनि मला आनंद देईल ही
आनंदांकुल हा न जो उगवतो नेली खुडूनी कुणी
आशाभंग असह्य हा, पुरवला खंजार छातींतला
येती अन्य अनेक रम्य कुसुमें दृष्टीपुढे साजिरा
होतो हर्ष मना परंतु कलिका जाई न चित्तांतली
किवा हीं कुसुमेंच भग्नहृदया देती तिचेची स्मृती
याया दुःखचि काय सौख्य दिसते कांहीं कळेना खरें !
ती बाला लतिका विशुद्धहृदया आशेंत होती अशा
कीं, माझी कलिका प्रसन्न-वदना हासेल पाहीन मी
मी हासेन तिला बघूनि हसतां, डोलेन प्रेमामधे
वारंवार मुखास चुंबुनि तिच्या, लावीन वक्षस्थळीं
नेत्रीं आणुनि इंद्रियें तिजकडे पाहात राहीन मी
किंवा या पदरातळीं लपवुनी गाईन गीतें मधु
हें माझे सुखसार लोकिं सगळें हें सर्व माझे धन
आशांचा परि ह्या खचूनि पडला प्रासाद भव्याकृति

पोपटपंची —

नाही रूप न रंग गंध गुणही, आली गळाय़ास जी
ना ज्यांचा उपयोग कांहीं जगतीं सोडूनि ऐशी फुलें
तोडान्या कलिकाच मुग्ध अथवा पुष्पें गुणां साजिरीं
काला ! काय असें कठोरहृदया ! तूतें रुचे नाकळे ?
होती सर्वचि सुंदर प्रिय जगीं मालिन्य कोणा रुचे
तेव्हां दोष वृथा तुलाच असला द्यावा कशाला गड्या
चित्ती एक परंतु शल्य सलतें औचित्य तू नेणसी
तेणें कृत्य तुझें मुळीच जगतीं संतोष दे ना कुणा
नाही हात तुझा जिच्यावर अशी वस्तूच लोकीं नसे
नेसी इच्छिषि तेधवां हरुनि ती, सामर्थ्यही हें तुझें
नाही रोध करावया कुणि दुजा कार्यास तूझ्या जगीं
कां घाई मग तोडण्यास कलिका तूतें अशी होतसे ?

—

लाले !

दिडी.

‘ पापा पापा ’ म्हणतांच जवळ येशी
ओठ अपुले चिमुकले मुखी देशी
सौख्यसागरिं वादळें ऊठवीशी
परी सारें तें हरुनि कुठें जाशी ?

म्हणा बेटा ! एकदां गोड गाणे
असे म्हणतां भाव तो कर—मुखाने
करुनि दाविशि हलवोनि हात तोंड
कोण आतां पुरवील तसे कोड ?

माझि लीला कोणती सांग आतां
माय माझी कोणती पुसूं जातां
हात हृदयीं मारुनि दाखवावे
कितिक लाले ! गुण तुझे आठवावे

पाज अपुल्या बाळास दूध ‘ आई ’
उचल अपुलें हें बाळ जवळ घेई
बाहुलीतें चिमुकल्या जवळ घेशी
भाव आईचा करुनि दाखवीशी

पोपटपंची —

रडे लील्य वाईट असे फार
एक थप्पड तर गढे तिला मार
असें म्हणतां आपुल्या गोड गाला
थापडीशी, हिरमोड कधिं न केला
रडत असलिस राजसे ! जरि कितीही
' कृष्ण राधे ' म्हणतांच रडें राही
पिटुनि टाळ्या लागसी हसायाला
कृष्ण-नामें तो बोध कुठुनि आला
कृष्णमंदिरिं घेऊनि तुला जातां
सहज तेथें टेकशी स्त्रालिं माथा
मूर्ति बघतां तव मुखां हास्य खेळे
कशी कळली तुज कृष्णभक्ति बाळे !
उषःकालीं दररोज तूं उठावें
उठुनि साऱ्यां घरभऱ्यां जागवावे
हसुनि खेळुनि आनंद माजवावा
अशा रीतीं उगवला दिवस जावा
थवे चिमण्यांचे अंगणांत येती
तुझ्या भंवतीचें धान्य टिपुनि नेती
जाति येती खेळती पुनः जाती
तुझ्या हसण्याचा एक विषय होती

येति चिमण्या आतांहि त्या तशाच
 धान्य टिपुनी नाचती खेळतीच
 परी लीले ! हासरी तूं न तेथें
 सौख्य पूर्वीचें स्मरुनि दुःख होतें
 हसुनि तर तूं सर्वास सुखविलेंच
 परी रडुनीही सौख्य दिलें तेंच
 हसें रडणें सारेंच सौख्य गेलें
 झरा सुकला पाणीहि सवें नेलें

कुठें जातां करितांहि कार्य कांहीं
 क्षणहि लीला चित्तिची हलत नाही
 वस्तु जी जी दृष्टीस दिसे भासे
 स्मरण देई, तांचेंच करूं कैसें ?

अशनि पानीं वाचनीं विचारींही
 कांहीं लीलेवांचुनी सुचत नाही
 दिसे भासे परि दिसुनि दिसत नाही
 विवेकाची तर गतिच पंगु होई

तुझ्या विषयींची अशुभ कल्पनाच
 मनीं उठतां हृदयास देइ जाच
 परी आतां प्रत्यक्ष तीच झाली
 दैविं जन्माची हाय हाय आली

पोपटपंची —

दुःखदाहें देहास आग लागे
हृदय उकळे करपूनि चित्त भागे
वेदना त्या एकांतिं अश्रुपातें
शांतवीतों परि दुःख शमेना तें

दुःखि दुसऱ्याच्या बहुत बोध केला
तोचि माझा मज सकल विफल झाला
बोध करितांना नव्हति आग पोटा
आग पोटी तै बोध जिरे ओठी

हृदय माझें हें करुनि चूरचूर
नोशि माझा बुलबूल कुठें दूर ?
क्रूरकर्म्या निष्ठुरा दुष्ट दैवा !

कुण्या जन्मीचा साधलास दावा
सर्व माझें लागलें तुझ्या हाता
समाधानाचा एक तंतु होता
तोहि बरवा वाटला तुला नाही
खुडुनि केल्या मज शून्य दिशा दाही
तुटुनि गेलेलें फिरुनि जुळुनि येतें
नष्ट झालें तें पुनः प्राप्त होतें
तशी पुनरपि भेटेल काय लीला ?
काय पुनरपि पाहीन तिच्या लीला ?

द्रव्य कीर्ती अधिकार सर्व कांहीं
यत्न केल्या मिळतील वाण नाहीं
परी आतां भेटेल कुठुनि लीला
तंतु तुटला तो पूर्ण तुटुनि गेला !

—

चहा—

टळपणा.

चाल — नृपममता रामावरती.

लाविला गुलाबी रंग । किति सुंदर अमुच्या बंग— । ल्याप्रती
शोभती कसे हे खांब । त्यांवरी वेलिही लोब— । ती कित्ती
मोगरी चमेली कुंद । लाविलीं चहुकडे सुंद— । राकृती
अंगणी छानसा कुंज । वृंदावनिं तुळशी मंज— । त्या अती
गुंजतात गुं गुं भृंग । तो नाद तयांचा गुंग— । वी मती
कवितेंत जरी यतिमंग । जुळविले यमक परि चांग— । ले कित्ती

—

ही उदासीनता कां ?

चाल—लावणी.

उदासवाणी अशी भिरभिरा कुणास बघर्शा तरी
प्रसन्नता तव कुठें हरविली पूर्वीची साजिरी
आनंदाचा विलास अवघा कां गे ! तव लोपला
शुभहास्याची चमक दिसेना प्रसाद कां मंगला
अविरत अश्रूपूर वाहतीं दिससी कां व्याकुल
काय हरवलें कुणी पळविलें सांग तुझें मंगल
शून्यपणें अंतरालिं बघसी जडता जडली दिसे
सांग सांग तुज सांग लागलें दृष्टि ! कुणाचें पिसें
एकच ठयीं स्तब्धपणें कां ध्यान असें लावलें
विलासबैभव सकल विकलता कोणास्तव पावलें
सहजस्मितता मधुर तरलता लीलापरता कुठें
उदासीनता अशी अनुचिता सांग आज कां उठे
मधुर सुखद संगीत चाललें सृष्टीवर चहुंकडे
परी श्रवणहो ! तुम्ही जाहलां कोणास्तव वेडे
ध्यान कुणाचें भान हरपवी प्रसन्नता भंगवी
रसवर्तनिं स्मरण कुणाच्या चित्तवृत्ति गुंगवी

(अपूर्ण)

तव विरह विकल करि बाळा !

चाल—अजि अक्रुर.

किति काळ तुला इथुनी जाउनि झाला

ये त्वरित गळ्या स्नेहाळा !

नच कांही सुचे, रुचे न कांही मनाला

तव विरह विकल करि बाळा !

गुण विमल तुझे निशिदिनिं मनिं आठवती

करुं काय हृदय पिळवटती

तुज वांचुनिया निराधार जग वाटे

दुःस्थितिचे रूतती कांटे

हे असति पुत्र बहु पोटी

वेगळांच परि तव कोटी

बहुतांची कळलि कसोटी

मम जीवाचे पांग तुझ्याविण बाळा !

फेडिना कुणी वेल्हाळा !

त्या सर्वांच्या अबिवेकी मति कळल्या

स्वार्थांत पुरोपुर मळल्या

ज्या त्यासि हवा गाजविण्या अधिकार

सेवेला सगळे चोर

मम प्रेम कुणा कुणास अंतरिं नाहीं

मानाचे सर्व शिपायी

पोपटपंची —

कुणि वेष, कुणी तों जाती,
कुणि धर्म, पंथ, कुणि व्यक्ती
अभिमान धरोनी लढती
परि दुःख कुठे काय होइ मातेला
हा विचार ये न कुणाला
निज देहातें चंदनसम झिजवूनी
संकटें विविध सोसूनी
जें कार्य तुवां श्रमुनि जमविलें बा रे
त्यावरुनी गेलें वारें !
दुर्दैव कसें मानगुटीवरि बसलें
घडलेलें बिघडुनि गेलें
दुःस्थिति ही सकल टळाया
बिघडलें पुनः घडवाया
परमेश कृपा मिळवुनिया
मज भारतिंची पूसं आसवें बाळा !
तो स्मरुनी पूर्व जिव्हाळा

प्रेमगंगा.

चाल—दो दिवसाची.

प्रेमळ दो जीवांचें मीलन होतें तरि तें होऊं या
एकतान हृदयांची वीणा भंगुं नका ती लहरूं या । ध्रु०
स्वरास्वरांचा सुरेल संगम प्रवाह मंगल वाहतसे
पवित्र गंगा ही प्रेमाची तीत कुणासहि पोहूं या
विजयध्वज प्रेमाचा फडके अनंत अंबरि मुक्तपणें
प्रेमाकाशीं उडत्या विहगा रोधुं नका त्या विहरूं या
वृक्षवेलि बहरासी आल्या प्रेमफुलोरा विक्रासला
प्रसन्न मंगल सुगंध त्यांचा स्वैर चहुंभरी पसरूं या
शशिकर कुमुदिनि हसति परस्पर हासूं या त्यां तुम्ही हसा
प्रेमसुधेच्या सिंचनसमयीं दूर सरा तें चालूं या
कवळूं धांवे शशिसी सागर फेकुनि लाटांवरि लाटा
तळमळत्या त्यां जीवां जीवन लाभे तरि तें लाभूं या
विधिनियमांचे पाश आवरा, मार्गी कंटक पसरूं नका
प्रेमी हृदयां प्रेमरंगणीं रंगपंचमी खेळूं या

कविते ! करिन तुला मी ठार.

राग—केदारा.

कविते ! करिन तुला मी ठार । ध्रु०

पूर्व कवींनीं तुज रस पाजुनि मस्त बनविलें फार
रस बिस आतां मम साम्राज्यां कांहीं न तुज मिळणार
अलंकारमद—मत्त जहालिस धुंदि उतरतों पार
मोडुनि तोडुनि फेकुनि त्यांना दृष्टि न दिसुं देणार
पदोपदीं अवसानीं तुझिया करुनी घातक वार
सुवृत्त अथवा सुपदा कशि तूं हेंचि अतां बघणार
पदलालियें जना भुलविलें केले नाना चार
भावाची बहु हाव तुला परि अभाव तुज करणार
नादांतचि रंगुनी गुंगविसि रसिका करिसी गार
नाद तुझा तो नष्ट कराया समर्थ मी साचार
समृद्ध अर्थें असा मिरविला आजवरी बडिबार
अर्थाचा परि लेश यापुढें तुजला नच मिळणार
कोशावरि तव भार सर्व परि लाविन त्याचें दार
शब्दांच्याचि न कृतिच्या दैन्यें मळविन तव संसार
व्याकरणाच्या अंकीं बसुनी शुद्ध म्हणविशी फार
ठार करुनि परि तया तुझ्यावर ओतिन अशुद्ध धार

— पोपटपंची

अपशब्दांचा असा तुझ्यावर करितों बघ भडिमार
जरी न मेलिस तरि मेल्यापरि होशिल मग बेजार
देख धर्म वा वीर विभूती तुज न अतां दिसणार
आतां वणवण घुबडासंगें करविन तव संचार
मजलागीं तूं कोण समजशी मी तों कवि कलदार
कलदारचि कां शाहीरांचा फर्स्टक्लास सरदार

आतां मला न मामी.

चारु—गजल.

आनंदकंद ऐसी । आतां मला न मामी । धु०

गेली निघूनि गेली

कैलासवासि झाली

सृष्टी गमे निकामी । आतां०

खाणें रुचे न गाणे

वाटे उदासवाणें

लागे न चित्त कामी । आतां०

खातां पितां नहातां

माझ्याशिं गोड आतां

बोलेल कोण धर्मी । आतां०

नेत्री खळे न पाणी

यावी कशी भरूनी

जागा तिची रिकामी । आतां०

मामासि झालि साठी

आहेहि पुत्र पोटी

मातें परी न मामी । आतां०

होईल का रडूनी

घे शोक आवरूनी

कितिकांस नाहिं मामी । आतां०

— पोपटपंची

रामाप्रती नमामी

कृष्णासही नमामी

देवादिकों नमामी । आतां०

मातापित्यां नमामी

गुरुलाहि त्या नमामी

अंबेसही नमामी । आतां०

देशाप्रती नमामी

धर्मासही नमामी

सर्वास यां नमामी । आतां०

इतुक्यांस ती नसावी

तुजलाच कां असावी

मोठीच तूं असामी । आतां०

—

पोपटपंची —

‘ दे ’

च.ल-क्या मजा देते हैं गार.

हैं कुठलें फुटलें पेव

ही धाड कोठुनी आली । धु०

जा कुणिहिकडे हे अमती

यांचीच सर्व जणुं वसती

मार्गांत विखुरले दिसती

मोकाट गुरें जणुं सुटली

मंदिरी घरीं बाजारीं

मसणांत तुरुंगद्वारीं

जा कुठेंहि यांची फेरी

चुकवितां बुद्धि बावरली

हा काय ईश्वरी कोप

कीं त्यास लागली शोप

पाहुनी हळुंच हें रोप

उतरुनि पसरलें खालीं

मच्छरांसि मच्छरदाणी

रोगांवरि औषध पाणी

परि यांच्यावरती अजुनी

कोणा न औषधी सुचली

— पोपटपंची

भय सहन आगिचें करवे

अतिवृष्टि भयंकर पुरवे

साथीसहि पुरुनी उरवे

यापुढें शक्ति परि हरली

अभिषेक शिवाला करवा

जोगवा देविचा फिरवा

कुणिकडुनि पीक हें जिरवा

शतवरुषें नातरि भरली

कथवति न छळांच्या रीती

वाटते पदोपदिं भीती

नच जाणति नीति अनीति

सारीच दुष्टता भरली

दुष्ट तरी असतिच मोठे

त्याहुनिही वरचढ छोटे

कूर चोर कपटी खोटे

दुर्जनता पुरुनी उरली

संबंध कधींहि न यावा

ठेविती भयंकर दावा

घेतलाच हरहर ! चावा

‘ढे’ ! पुढें शुद्धि नच उरली

‘ शाहीर ’

चाल-—उद्धवा शांतवन-

या महाराष्ट्र देशांत । उपजलों मीच शाहीर । ध्रु०
राष्ट्रांत नाद घुमवीला । जवळीच अतां उद्धार
यापुढतीं काव्यश्रीला । चढवीन नवा शृंगार
शब्दसंघ फुलविन हर्षे । स्वातंत्र्य तथा मिळणार

हलवीन सर्व इतिहास

कांपवीन व्याकरणास

विभ्रांति न संगीतास

मेल्ले मुडदे म्हणती । उपजलों मीच शाहीर

शाहिरा कशाला विद्या । मळतसे काव्य विद्येनें

जसजसे वाढते ज्ञान । तसतसे काव्य विलया ने

शाहिरे न म्हणुनि शिकावे । असावे मस्त अज्ञाने

अज्ञानवारुवरि स्वार

गर्वाची करि तरवार

होडनिसा बेदरकार

सर्वत्र गात सुटेन । उपजलों मीच शाहीर

कवि सर्व इतर ते कवच्या । मी मात्र एक ‘ कलदार ’

कविता त्या म्यांच कराव्या । फिरवाव्या दारोदार

पडद्यांतिल कविता कसली । पाहिनाच जी बाजार

निर्लज्ज बनूनि फिरावे

दिसतांच जमाव शिरावे

अपुलेच काव्य भरडावे

करुं शके कोण मज्जविण हें । उपजलों मीच शाहीर

— पोपटपंची

शाहिरें आपुलें काव्य । म्हण म्हणतां कधि न म्हणावे
प्रेम कुणि आप्रह करितां । त्याच्यावरि वसूकन् जावें
आपुल्याच मग ह्छेनें । भलतेंसें गात सुटावे
मग कितोत कान कुणाचे
काय होय अपणा त्याचें
हे वैभव शाहिरतेचें
हें वर्म जयाला पटलें । तो तांच होय शाहीर
रागांची पर्वा कोणा । तालाची वा दरकार
राग ताल दुसऱ्यासाठी । मी न त्यांत सांपडणार
मी स्वयंभु शंभु वाटोळा । मी असें खैर शाहीर
मज हसतो रसिक नव्हे तो
कवितेत तालसुर बघतो
अर्थ वा पाहण्या धजतो
काव्यांत अर्थ जो ठेवी । तो होय कुठुनि शाहीर
कोणतेंहि मासिक उघडा । मम दिसे त्यांत कवि-कर्म
मम अखंड काव्यसाव । नच केवळ मासिक-धर्म
संपादकांस मज अथवा । हें ठावें सगळें वर्म
शाहिरपण माझे उघडें
हाडांचीं करुनी काडें
बाडांवरि लिहिलीं बाडें
यावरिहि कोण मजलागीं । म्हणणार नाहिं शाहीर ?

स्वतंत्र हिंदुस्थान.

चाल—रण-गीताची.

स्वतंत्र हिंदुस्थान । स्वतंत्र हिंदुस्थान
स्वतंत्र हिंदुस्थान । गर्जे स्वतंत्र हिंदुस्थान । ध्रु०
स्वतंत्र हिंदुस्थान, कुणाच्या पुढे न लवविल मान
स्वतंत्र हिंदुस्थान, यापुढे साहिल नच अपमान
स्वतंत्र हिंदुस्थान, जाणतो एकचि मंत्र महान्
बंधु बंधु सारेच हिंदुजन, कोणि न थोर लहान
स्वतंत्र हिंदुस्थान हिंदुचा, हिंदुच तत्संतान
स्वतंत्र हिंदुस्थान, जगाला देइल धर्मज्ञान
स्वतंत्र हिंदुस्थान जगाचें अखंड सौख्यनिधान
स्वतंत्र हिंदुस्थान जगावरि पसरिल शांतिवितान

—

भारत-भाग्योदय.

चाल—गुरुनाथ निरंजनहो—

स्वातंत्र्य-देवतेचा गाऊं या धन्यवाद

पर्वणी थोर आली गर्जवूं सिंहनाद । ध्रु०

उदयाद्रिवरी आला स्वातंत्र्यसूर्य आज

दुर्भाग्य-तिमिर गेलें प्रकटलें दिव्य तेज

उमलली महाराष्ट्रीं चैतन्यपुष्पशेज

हिंदु होय जागें निवडुनीः सर्व भेद

सौभाग्यतिलक लावी हिंदभू आज भाळीं

स्वातंत्र्यमंदिराची स्वामिनी पूर्ण झाली

हिमधवल यशोध्वज तो फडकवी अंतराळीं

आजचा दिव्य महिमा वर्णितां थकति वेद

जीजाड माउलीचा शिवराज बाळ तान्हा

अवतीर्ण आज झाला पाहुनी देश-दैना

इतिहास हासवीला जगविला धर्मराणा

कर्तृत्व खेळवीलें पळविला दैववाद

धर्माध-दुर्जनांची जेधनां धाड आली

सर्वस्व हिंदभूचें घाल्नि घशाखालीं

परकीय पुंढ सत्ता सर्वत्र मस्त झाली

थैमान स्वैर घाली इस्लामि अर्थ चांद

पोपटपंची —

परकीय गुंड तेव्हां माजले पुष्ट पोळ
उत्पात चालवाले मांडिली जळपोळ
दुष्टता पुष्ट झाली आणिली प्रलयवेळ
आकांत उठे सारा सर्वत्र आर्तनाद
चहुंकडे डोंब उठला यवनार्त देश झाला
अवरोध व्यर्थ गेला रक्तांत देश न्हाला
कोणा न सुचे कांहीं पातला घोर घाला
शास्ता दिसे न कोणी उतरील दुष्टमाद
दिवसासि राजमार्गी चरचरा चिरति गाथी
आक्रोश कुलवधूंचा कर्णि ये ठायिं ठायीं
धन वित्त वपू अपुली आपुली उरलि नाहीं
सत्ताच चोर बनली गांजण्या निरपराध
थांबली धर्मकर्म मंदिरे ध्वस्त झालीं
श्रीरामनाम लपलें मशिदींत वाढ आलीं
जानवें शिखा गेलीं हनुवरी दाढि ठेली
हिंदुत्व मरूं पाहे ऐके न कोणि दाद
देशांत मोठ्ठमोठे नरमणी समरधीर
परि दास्यपंजरींचे ते सर्व बद्ध-कीर
त्या पारतंत्र्यहरणीं सहजची नष्ट-धीर
वाली न कोणि उरला संकटा घालि बांध

स्वत्वास फास कंठी सच्छील चार ठरलें
 चातुर्य धैर्य यांचें स्वजनांच शौर्य उरले
 ज्ञान तो भाट बनुनी परतेत पूर्ण मुरले
 आशा न दिसे कोठे पसरला दैववाद
 त्राहि रे ! त्राहि भगवन् ! करुणार्द्र देवदेवा !
 ये दीन-वत्सला बा ! पेटला घोर वणवा
 कैवारि कोणि नाहीं तुजवीण वासुदेवा
 यापरी हिंदभूने फोडिला आर्त नाद
 गुंफुनी प्रेमभक्ती-वैराग्यवैजयंती
 गोपाळ आळवीला कारुण्यधाम संती
 धावला धावण्याला कळवळुनि देव अंती
 शिवराजसिंह रूपे परिहरी सर्व खेद
 त्या घोर विषमकाळी शिवमूर्ति प्रकट होई
 कारुण्य श्रीहरीचे कळवळुनि काय येई
 पुण्य वा हिंदभूचे शिवराज रूप घेई
 शिवसूर्य उदधि येतां नैराश्य घे विषाद
 शिवराज प्रकट होतां मृडता नष्ट झाली
 स्वत्वास तेज चढलें जाडलें शक्तिशाली
 जागल्या शक्ति युक्ती भक्ति त्या पुण्यकाली
 दुर्जनां काळ आला उतरला सर्व माद
 ते वरि हिंदभूचे रडविले धायिधायी
 चारिली धूळ चोरां कापिले आततायी
 मस्तकें मस्तवाल ठेचिली ठायिंठायी
 हिंदभू मुक्त केली घुमावला धन्यनाद

निसर्गसंग्राम.

('संगम' काव्यांतील उताऱा)

वृत्त-स्रग्धरा.

काळोख्या मध्यरात्रीं

चहुकडुनि नभीं मेवपंक्ती उठाव्या

गर्जाव्या घोर घोषें

शरनिकर तशा वारिधाराहि याव्या

मोदें सौदामिनीनें

कडकड करुनी तांडवा चालवावें

क्षंझावार्ते तयांना

सरसरुनि पुढें साद्य ह्मणें करावें

साम्राज्यीं ह्या तमाच्या

ठमजति न दिशा मार्ग कोठें दिसावा

अंधारें व्याप्त सारें

जगत गमत तै अंतिचा घे विसावा

लोकीं होता प्रकाश

स्मृतिहि अशि जणों नष्ट संसृणं व्हावी

सृष्टीच्या भीष्मतेची

अवधि कुठवरी शुष्कशब्दीं वदावी ?

आतां आलोक कैचा

तिमिरहि कुठुनी यापुढें हें टळावें

ऐशा नंराश्यडोहीं

जग सकल बुडे सर्व आशा दुरावे
तो तैशा कालरात्री-

मधिहि उगवल्या तारका दोन चार
त्यांच्या इषत्प्रकाशें

तिभिरवशजगा लाभला अल्प धरि
तारांच्या त्या प्रकाशें

नभिं घन चिडले त्यांप्रता गट्ट केलें
केला गर्जोनि हर्ष

प्रकट, जणुं करी स्वर्गिंचे राज्य आले
व्हावे निर्मूल शत्रू

म्हणुनि गगनही व्यापुनी टाकियेले
त्यांचें विद्युल्लतांनीं

विकट हसुनि तै कृत्य तें मान्य केले
गेले सारे लयाला

समजुनि रिपु ते मेघ जो स्वस्थ झालं
तो येवोनी दुजांनां

पुनरपि अपुले कार्य ते चालवीलें
ऐसा हा चालुं होतां

आविरत झगडा निर्बलांचा वलीशीं
गेलीं कृत्येक मेलीं

कितिक अडकली निर्बले द,सपाशी

पोपटपंची —

केव्हां आशा निराशा

उदय लय कधीं पावुनी कांहीं काल
नेऴे सिद्धीस कार्य

स्वबल बनविलें तारकांनीं विशाल
कोठें त्या क्षुद्र तारा,

घनबलसहिता रात्र कोठें कराला
तारांच्या संहतीनें

रजनि विरमुनी गर्व तीचा विराला
होतां ती हीनशक्ति

प्रथम विखुरल्या सर्वही मेघपंक्ती
वारा सारा स्थिरात्रे

चपलहि चपला जाहली नष्टदीप्ती
झालें दुष्टा तमाचें

मुख मलिन तदा स्थान पाहे लपाया
सद्दीचा काळ जातां

अमित बल तरी होतसे सर्व वाया
ऐश्वर्याते निशेच्या

हळुं हळुं गळती लागुनी या प्रकारें
झाला तेजोनिधीचा

पथ सुगम जया व्यापिलें अंधकारें
झाली सारी तयारी

बघुनि मग निधे यावयातें तमारी

— पोपटपंचवी

तें व्हावें वृत्त लोकीं

प्रथित म्हणुनि ये पूर्वि संदेशहारी

दूतोक्ता पुण्यवार्ता

श्रवणिं परिसतां खिन्नता सृष्टि सोढी

धाढी देशी निराशा

उदयमुखविधी देइ दुःखास गोढी

आहा ! तो सौख्यदायी

ध्वजपट विलसूं लागतां पूर्वभागीं

जागीं होऊनि गाती

द्विजत्रिहृगकुलें तद्यशा जागजागीं

हासे चैतन्य सारें

अवनिभरि करी सौख्य सर्वत्र वृष्टी

कष्टी कोणी दिसेना

विजयमदभरें वावरे तुष्टि पुष्टी

तरुण भारतास !

चाल—चूपममता—

मुख करुनी केविलवाणें

कां गाशि सदा रडगाणे । भारता

‘ मी दीन पंगु दुदैवी ’

कां भाषा वदनीं यावी ! । भारता

दुर्बलता मनिची ऐसी

साजेना क्षणही तुजसी । भारता

भारता, धरीं वीरता, वीर तूं स्वतां

असुनि कां ऐशी

दीनता वृथा ही वरिशी । भारता

आपुलेच मिटुनी डोळे

म्हणतोस सर्व अंधार । भारता

कर्तृत्व सोडुनी सगळें

दैवावरि घालिशि भार । भारता

एकाच ठायिं बैसूनी

पंगुत्व कसें जाणार ? । भारता

हे कसें, जडे तुज पिसें, होत जगिं हंसें

लाज धरिं कांहीं

हें दैन्य झुगारुनि देई । भारता

— पोपटपंची

अंतर्मुख करनी दृष्टी
कर्तृत्व पूर्विके पाहीं । भारता
ऐश्वर्य आपुले स्मर तें
ज्या जगांत तुलना नाही । भारता
करि आत्मनिरीक्षण जेणें
हें दैन्य लयाला जाई । भारता
तव तेज, स्वयंभू सहज, प्रकटवी आज
संधि ही नामी
हो तूंच जगान्चा स्वामी । भारता
हे विश्व-भुवन रमणीय
निर्मिलें तुझ्यास्तव देवें । भारता
त्यांत तूं हसावें गावें
त्यांतील सौख्य भोगावे । भारता
वसुधेच्या पाठीं पोटीं
नांदत्या श्रीस ओढावें । भारता
आदेश, करी हा ईश, पाळिं तूं त्यास
धन्य होशील
चल उठ हो ब्रह्मशील । भारता

हिंदू संघटन.

ओव्या.

हिंदु तितुका मेळवावा । हिंदुधर्म वाढवावा
संसार अवघा भरावा । हिंदुमात्रें
हिंदु तितुका मेळवावा । शक्तियुक्तीने भरावा
जगी ध्वज फडकवावा । हिंदुत्वाचा
हिंदु तितुका मेळवावा । बंधुभावें आळवावा
लोकीं आदर वाढवावा । हिंदुनामीं
हिंदु हिंदूच असावा । सर्व जगीं विखुरावा
सारा हलकल्लोळ करावा । हिंदुपणे
हिंदु असावा संपन्न । हिंदु असावा बलवान
जगत नमवाबें आदरून । हिंदुपुढे
हिंदु असावा कर्मयोगी । हिंदु असावा ज्ञानयोगी
हिंदु असावा सर्व भोगी । त्यागीहि तैसा
हिंदु असावा स्वतंत्र । हिंदु नसावा परतंत्र
परिस्थितीचें दारुण यंत्र । हिंदूनें फोडावें
स्वयें हिंदूच राहीन । दुजाहि हिंदूच पाहीन
प्रतिज्ञा की रक्तें न्हाईन । हिंदुत्वार्थ
काया वाचा आणि मनें । स्वयें वर्तूनि हिंदुपणें
भेदाचें भूत ओगळवाणें । टाकावे गाडुनी

वरिष्ठ-कनिष्ठादि भेद । हे तो नसती जन्मसिद्ध
 त्यांचा करोनि उच्छेद । बंधुभावे असावे
 वरिष्ठे कनिष्ठां संगोपावे । कनिष्ठे वरिष्ठां मानावे
 परस्परकलह मोडावे । आत्मभावे
 दुरावलेल्यां जवळावे । आपुला म्हणोनि कवळावे
 त्याचे अंतर निवळावे । धर्मज्ञानें
 जगास देईन हिंदुदीक्षा । ऐसी धरावी महत्त्वाकांक्षा
 सारा संसार आपुल्या पक्षा । वळवावा हिंदुने
 जो आपणा म्हणवी हिंदु । तो मानावा सख्खा बंधु
 हिंदुत्वाचा विशाल सिंधु । मोकळा सर्वा
 हिंदूधर्माचें दिव्यामृत । सर्वा पाजावे मनसोक्त
 धर्मज्ञानाचा क्षुधित । उरोचि नेदावा
 प्रेम असावे सर्वा भूती । परि न त्यजावी तेजोवृत्ति
 रक्षावी आपुली महती । परमादरें
 हिंदुने मऊपण सोडावे । सदा तेजोगुणे वर्तावे
 अपमानाहून मरण बरवे । वाटावे हिंदूसी
 सदा करुनी उज्ज्वल कर्म । जगीं उजळावे ' हिंदु ' नाम
 प्राणप्रिय हिंदुधर्म । लोकीं वाढवावा

—

तो हिंदु कशाचा ?

ओव्या.

नीचा उच्च करीना । चुकल्या मार्गों लावीना
भ्रष्टल्या शुद्धि देना । तो हिंदु कशाचा
सुवर्ण करीना लोहास । त्या कैसे म्हणावे परीस
अस्पृश्यां करीना स्पृश्य । तो हिंदु कशाचा
हिंदूनीं राज्यें स्थापिलीं । साम्राज्यें विस्तारिली
ती महत्वाकांक्षा सोडिली । तो हिंदु कशाचा
सारें जगत् आक्रमिले । तेथें हिंदुत्व स्थापिलें
हें जरी विसरून गेलं । तो हिंदु कशाचा
कराया हिंदुत्व रक्षण । तळहातीं धरिले प्राण
त्या शिवाजीचें विस्मरण । तो हिंदु कशाचा
चहुंकडून हिंदुत्वावर । बैसतां दिसे भडिमार
कांहींच करीना प्रतिकार । तो हिंदु कशाचा
हिंदु स्त्रिया विडंबितां । हिंदु मंदिरें विध्वंसितां
त्वेष न ये ज्याच्या चित्ता । तो हिंदु कशाचा
अपमानाची न ये चीड । परिस्थितीची धरी भीड
उदासीनतेची न काढी कीड । तो हिंदु कशाचा
जशास वागेना तैसा । ठोशास देईना ठोसा
न धरी आपुलाच भरंवसा । तो हिंदु कशाचा

जे जें हिंदुत्वा घातक । त्याचे फोडीना मस्तक
 बघत बैसे टकमक । तो हिंदु कशाचा
 हिंदु करीन सारें जग । ऐसी लागेना तगमग
 उदरभरणींच लगबग । तो हिंदु कशाचा
 हिंदूंचा हा हिंदुस्थान । परकी बैसले धनी होऊन
 हे सुखें करी सहन । तो हिंदु कशाचा

गीतेची आरती.

जय गीते ! जय गीते ! जय जय सुखसरिते !
 कर्तव्योन्मुखकारिणि ! मंगलमयचरिते ! । ध्रु०
 मोहनिशेच्या तिमिरीं शोकीं मति बुडली
 धर्माधर्म कळेना भ्रांति मना पडली
 स्वत्वाची स्मृति नुरली स्थिरता गडबडली
 ऐशा विषमी माते ! धावुनि तूं आली । जय०
 भगवंताची वाणी रूप तुझें जननी !
 मोहनिशाचरमथिनी ! स्वधर्म—संजीविनी !
 रमतो नर जो सदये ! अखंड तव मननीं
 कर्म करुनिहि होतो समर्थ भवहननीं । जय०

पोपटपंची—

झालें ज्ञान तरीही कमी रत असणे
वृथाच नैष्कर्म्याच्या मोही नच फसणें
जनतासंग्रह कोणी ज्ञान्याविण करणे
ऐसी बोधिसि देवी ! रहस्यमय वचनें । जय०
याच रहस्यें हरिलें पार्थाचे तिमिर
कर्तव्यीं त्या योजुनि करवियले समर
ते तव रहस्य गीते ! ' तिलक ' कर्मवीर
जाणुनि कळवी जगता शद्धी गंभीर । जय०
होवो कर्मरवीचा उदय जगद्रगनी
नैष्कर्म्याचे घनतम जावो वितळोनी
कर्तव्याच्या पंथें निर्भय चालोनी
पूर्वैश्वर्या लाभो हिंदभूमि-जननी । जय०

—

-श्रीसीतारामचंद्रचरणार्पणमस्तु-

आमचेकडे मिळणारे काव्य ग्रंथ

	किंमत रु. आ. पै.
१ लोकमान्य वाङ्मितामृत—उपाध्ये	१-०-०
२ सुवर्णचंपक—प्रा. श्रा. ना. चाफेकर	१-०-०
३ ज्योत्स्नागीत—निशगंध	०-४-०
४ निशागीत—	०-४-०
५ काव्योपहार—न. वि. केळकर	०-५-०
६ गंगावर्णना—चिंतामर्णा पेटकर	१-०-०
७ अभिनयकाव्यमाला—भाग ४ था लेख	१-०-०
८ किरण—रावोकिरणमंडळ	०-४-०
९ रविकिरण मंडळाचे काव्यग्रंथ	
१० विलापिका—ग. त्रि. माडखोलकर	०-१२-०

महाराष्ट्र, पब्लिशिंग हाऊस, लि. पुणे.